

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Географічний факультет
Кафедра географії України та регіоналістики**

**«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЇ
НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ»**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти - перший (бакалаврський)**

Виконав:

студент 4-го курсу, 402 групи
спеціальності 106 Географія ОПП
«Регіональний розвиток і просторове
планування **Малофій Юрій Іванович**

Керівник:

доктор географічних наук, професор
Джаман Василь Олексійович

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2025 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Костащук І.І.

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Малофій Ю. І. Сучасні проблеми і географія міграції населення західного регіону України. Кваліфікаційна робота студента 4 курсу, 402 групи спеціальності 106 «Географія» ОПП «Регіональний розвиток і просторове планування». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2025.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано історичні етапи розвитку міграційних процесів у західному регіоні України, охарактеризовано особливості географії міграцій у довоєнний, радянський та пострадянський періоди. Досліджено сучасні тенденції внутрішньої та зовнішньої міграції, визначено ключові демографічні та соціальні чинники, описано вплив повномасштабної війни на зміну міграційних потоків. Розглянуто зарубіжний досвід регулювання міграцій та сформульовано практичні пропозиції щодо оптимізації міграційної політики в регіоні.

Ключові слова: міграція населення, західний регіон України, внутрішньо переміщені особи, трудова еміграція, географічний аналіз, державна міграційна політика.

ABSTRACT

Malofii Y. I. Current Issues and Geography of Population Migration in the Western Region of Ukraine. Bachelor's thesis of the 4th-year student, Group 402, Specialty 106 "Geography," Educational Program "Regional Development and Spatial Planning." Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

The qualification work analyzes the historical stages of migration development in Western Ukraine, characterizes migration geography in the pre-war, Soviet, and post-Soviet periods. Current trends in internal and external migration are studied; key demographic and social factors are defined. The impact of full-scale war on migration flows is described. Foreign experience in migration regulation is considered, and practical proposals for improving migration policy in the region are presented.

Keywords: population migration, Western Ukraine, internally displaced persons, labor emigration, geographic analysis, state migration policy.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Ю. І. Малофій

Зміст:

АНОТАЦІЯ.....	2
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	7
1.1. Сутність поняття «міграція населення» та її види.....	7
1.2. Фактори, які впливають на міграцію населення.....	11
1.3. Основні підходи і методи дослідження міграцій у географії.....	15
Висновки до розділу 1.....	15
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ.....	20
2.1. Етапи розвитку міграційних процесів у регіоні (довоєнний, радянський, пострадянський періоди).....	20
2.2. Особливості географії міграцій у довоєнний період.....	23
2.3. Трансформації міграційних потоків у ХХ столітті.....	25
Висновки до розділу 2.....	28
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНА ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ.....	30
3.1. Територіальні особливості внутрішньої та зовнішньої міграції.....	30
3.2. Сучасні демографічні і соціальні чинники міграцій.....	34
3.3. Вплив війни росії проти України на міграційні процеси.....	36
3.4. Проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб у західному регіоні...39	39
Висновки до розділу 3.....	42
РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	45
4.1. Роль державної політики та місцевого самоврядування у регулюванні міграцій.....	45
4.2. Зарубіжний досвід вирішення міграційних проблем.....	51
4.3. Пропозиції щодо оптимізації міграційної ситуації у західному регіоні України.....	57
Висновки до розділу 4.....	63
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій та воєнних викликів міграція населення перетворилася на один із найгостріших і водночас найбільш визначальних факторів впливу на розвиток регіонів України. Західний регіон країни водночас виступає як донор трудових мігрантів і як головний реципієнт внутрішньо переміщених осіб. Така подвійна роль вимагає комплексного дослідження як історичних передумов, так і сучасних географічних особливостей міграції для формування ефективної регіональної політики. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового аналізу просторових міграційних процесів, розробки стратегічних рішень щодо збереження людського потенціалу та соціальної стабільності в умовах демографічної кризи та війни.

Міграційні процеси в сучасному світі набувають дедалі більшої інтенсивності та багатовекторності, істотно впливаючи на демографічну структуру, соціально-економічний розвиток і просторову організацію територій. Особливої актуальності це питання набуває для України, яка сьогодні одночасно виступає як країна-експортер трудових ресурсів і як держава, що приймає мільйони внутрішньо переміщених осіб внаслідок воєнної агресії. Західний регіон України, історично схильний до активної трудової міграції, в умовах повномасштабної війни трансформувався у ключовий центр внутрішньої міграційної концентрації, що потребує глибокого наукового осмислення та ефективного управлінського реагування.

Об'єкт дослідження – міграційні процеси у регіонах України. **Предметом дослідження** виступають географічні особливості сучасної міграції населення західного регіону України.

Метою наукової роботи є виявлення сучасних тенденцій, викликів та можливостей, пов'язаних з міграцією населення західного регіону України, а також розробка пропозицій щодо оптимізації міграційної політики на регіональному рівні.

Задля досягнення поставленої мети дослідження потребувало розв'язання таких **завдань**:

1. Узагальнити теоретичні підходи до вивчення міграції та класифікації її форм.
2. Проаналізувати фактори, які впливають на просторову мобільність населення.
3. Оцінити етапи розвитку міграційних процесів у західному регіоні України.
4. Дослідити сучасну географію міграцій у регіоні на прикладі окремих областей.
5. Розглянути державну та регіональну політику у сфері міграції.
6. Опрацювати зарубіжний досвід управління міграцією.
7. Запропонувати шляхи оптимізації міграційної ситуації в західному регіоні України.

Теоретико-методологічна основа. Методологічну базу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує напрацювання географії, демографії, економіки, соціології та політичної науки. Основою слугують сучасні теорії міграції, зокрема теорії «пуш-пул», концепція соціальних мереж, а також просторово-інституційний підхід до регіонального розвитку.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні **методи**: статистичний аналіз, картографічний метод, геоінформаційні технології, системний аналіз, порівняльно-географічний метод.

Матеріальною базою дослідження стали офіційні дані Державної служби статистики України, звіти міжнародних та громадських організацій, аналітичні матеріали громадських інституцій, а також результати наукових досліджень вітчизняних та іноземних учених.

Новизна роботи полягає у поєднанні історико-географічного та прикладного підходів до аналізу міграційних процесів у західному регіоні України та у формуванні цілісної системи пропозицій щодо регіональної міграційної політики з урахуванням сучасних викликів.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні понятійного апарату, систематизації видів та чинників міграції, а також у розвитку наукових засад регіональної міграційної географії.

Практичне значення полягає в можливості застосування результатів дослідження для розробки стратегій інтеграції ВПО, повернення трудових мігрантів, взаємодії з діаспорою, формування локальних програм підтримки населення та розробки державної політики у сфері регіонального розвитку.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під обговорення в межах навчальних дисциплін, а також у процесі підготовки наукових повідомлень.

Структура та обсяг дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і двох додатків. Загальний обсяг роботи становить 72 сторінки, включаючи 3 таблиці та 5 рисунків. Логіка викладу матеріалу побудована від загальних теоретичних засад до практичних рекомендацій щодо регіонального управління міграційними процесами.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Сутність поняття «міграція населення» та її види

У сучасному світі міграція населення є важливою і невід’ємною складовою суспільного розвитку, водночас вона належить до найгостріших глобальних проблем. Міграційні потоки здатні змінювати демографічну структуру, впливати на розподіл економічних і соціальних ресурсів, а також ставлять виклики для державної політики [5]. Вивчення міграційних процесів - складне міждисциплінарне завдання, яким займаються демографія, соціологія, економіка, політологія, географія населення, історія та інші науки [7, с.13]. Серед них особлива роль належить географії, що детально досліджує класифікацію міграцій, причини та наслідки переміщень, характеристики мігрантів і просторові особливості міграційних потоків.

Термін «міграція» походить від латинського «migratio» - переселення, переміщення. У найзагальнішому сенсі міграція населення визначається як процес просторового переміщення людей з зміною місця проживання. Згідно з визначенням, наведеним Радою Європи, міграція - це процес переміщення людей або через міжнародні кордони, або в межах однієї країни, який включає будь-які пересування людей незалежно від їхніх причин [17]. Необхідною ознакою міграції у більшості наукових підходів є саме зміна постійного місця проживання людини. Так, соціологічний словник трактує міграцію як «географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у певному географічному просторі» [11]. В економічній енциклопедії міграція населення визначена як «переміщення людей, етносів або їхніх груп, пов’язане зі зміною постійного місця проживання або з поверненням до нього» [11]. Український дослідник А. Хомра також зазначає, що міграція - це «територіальні переміщення населення, пов’язані зі зміною місця проживання» [11].

У науковій літературі відсутнє єдине універсальне визначення міграції -

різні автори акцентують увагу на тих чи інших аспектах цього явища. Втім, спільним у більшості дефініцій залишається критерій зміни місця проживання як ключова умова міграції. Саме намір осісти на новому місці і покинути попереднє відрізняє міграцію від інших форм мобільності (відряджень, туризму, маятникових поїздок на роботу тощо), які не призводять до суттєвих змін у житті та соціальних зв'язках людини [5].

Міграція населення - явище неоднорідне, адже міграційні переміщення різняться за характером, масштабом і причинами. Тому науковці виробили розгалужену класифікацію типів, видів і форм міграції [7, с.21]. Класифікація має на меті не лише розмежувати різновиди міграції, але й виявити взаємозв'язки між ними. Узагальнюючи підходи різних дослідників (О. Хомри, С. Пирожкова, Ж. Зайончковської, І. Прибиткової, О. Малиновської, Ю. Римаренка та ін.), виділяють декілька основних критеріїв класифікації міграцій [7, с.21]. Серед них найважливішими є такі:

- 1) За територіальним охопленням;
- 2) За тривалістю та ціллю перебування;
- 3) За причинами і мотивами (цільова класифікація);
- 4) За ступенем добровільності;
- 5) За легальністю.

За територіальним охопленням розрізняють внутрішні міграції (переміщення в межах однієї країни) та зовнішні міграції (перетин державних кордонів). Зовнішні міграції, у свою чергу, поділяються на еміграцію - виїзд населення за межі країни, та імміграцію - в'їзд до країни на постійне чи тривале проживання. Також вживається термін міжнародна міграція для позначення сукупності міграційних потоків між країнами світу. Внутрішні переміщення можуть бути міжрегіональними (між областями, штатами тощо) або локальними (між населеними пунктами в межах регіону).

За тривалістю та ціллю перебування є постійна (стаціонарна) міграція - переселення зі зміною постійного місця проживання без наміру повернення (іноді називають незворотною міграцією); тимчасова міграція - переміщення на

обмежений період з подальшим поверненням (її прикладом є сезонна міграція, коли люди переїжджають на роботи чи навчання на сезон або кілька місяців.

Рис.1.1. Міграція за причинами і мотивами [Джерело: складено автором]

За причинами і мотивами виокремлюють трудову міграцію (рис.1.1.) - переїзд з метою працевлаштування або економічного покращення; сімейну (шлюбну) міграцію - переміщення задля возз'єднання з родиною або створення сім'ї, освітню міграцію - виїзд на навчання; вимушену (політичну) міграцію - переміщення, зумовлене загрозою життю чи свободам (війни, переслідування) та включає біженців і осіб, що шукають притулку; екологічну міграцію - переселення через екологічні катастрофи або погіршення довкілля (такі переміщені особи нерідко називаються “екологічними біженцями”); етнічну

міграцію - переселення з мотивів етнічної належності або для уникнення етнічних конфліктів, релігійну міграцію - подорожі, пов'язані з виконанням релігійних обрядів чи прощ (наприклад, паломництво до святинь); туристичну міграцію - короточасні виїзди з рекреаційною метою (хоча такі переміщення часто не зараховують до власне міграції населення у вузькому сенсі) [5, с.41]. Зазначимо, що причини міграції, як правило, комплексні - економічні мотиви можуть поєднуватись із соціальними, політичними та іншими факторами в одному рішенні про переселення.

За ступенем добровільності існує добровільна міграція - здійснюється за власним бажанням людини (наприклад, пошук кращої роботи чи умов життя), вимушена (примусова) міграція - відбувається під впливом зовнішнього тиску або небезпеки (військовий конфлікт, переслідування, стихійне лихо тощо). Вимушені переміщення часто супроводжуються набуттям статусу біженця чи переміщеної особи. За легальністю є легальна (офіційна) міграція - здійснюється з дотриманням вимог законодавства (оформлення необхідних документів, дозволів на в'їзд/виїзд, реєстрація місця проживання тощо), нелегальна (незаконна) міграція - переміщення, що відбувається з порушенням імміграційних або прикордонних правил держави. Також вживається поняття нелегальна імміграція для опису в'їзду та перебування іноземців без законних підстав.

Отже, поняття «міграція населення» є багатогранним і охоплює широкий спектр переміщень, які відрізняються за характером, тривалістю, мотивами, територіальним охопленням та правовим статусом. Незважаючи на відсутність єдиного універсального визначення в науковій літературі, спільним елементом більшості підходів є зміна постійного місця проживання як ключова ознака міграції.

1.2. Фактори, які впливають на міграцію населення

Рішення окремої людини або родини про міграцію формується під впливом комплексу різноманітних чинників - від об'єктивних умов життя до суб'єктивних мотивів. Причини міграції зазвичай розуміються як глибинні обставини соціально-економічного чи політичного характеру, що спонукають до переселення (наприклад, безробіття, збройний конфлікт, стихійне лихо). Мотиви - це усвідомлені цілі і спонукання самого мігранта (пошук роботи, прагнення отримати освіту, возз'єднання з сім'єю). Приводом до виїзду може стати конкретна подія чи обставина (втрата роботи, запрошення від родичів за кордон, повістка до війська тощо). Поняття факторів міграції охоплює всі умови та сили, що впливають на міграційний процес - як зовнішні щодо особи, так і ті, що коріняться в її особистих обставинах [7, с.37]. Прийнято поділяти їх на дві великі групи: об'єктивні фактори (соціально-економічні, природні, політико-правові умови, які існують незалежно від волі людини) та суб'єктивні фактори (індивідуальні особливості, потреби, цінності, очікування потенційного мігранта). Іншим поширеним підходом є розрізнення факторів «виштовхування» (push factors) та «приваблювання» (pull factors) за теорією Е. Лі [43]. Фактори виштовхування діють на стороні країни або регіону виїзду - це негативні умови, що спонукають людей залишити рідні місця (відсутність роботи, низький рівень життя, політична нестабільність, екологічні проблеми тощо) [43]. Натомість фактори притягання існують у місцях призначення - це переваги й можливості, які приваблюють мігрантів (вища заробітна плата і попит на робочу силу, безпека і свободи, кращі соціальні послуги, сприятливе середовище) [43]. Окрім того, на шлях міграції можуть впливати проміжні перешкоди - відстань, труднощі подорожі, фінансові витрати, імміграційні бар'єри, мовні та культурні бар'єри тощо [43]. Всі ці елементи разом утворюють складну систему причинно-наслідкових зв'язків, які зображені на рис.1.2., що зрештою визначають інтенсивність та напрями міграційних потоків.

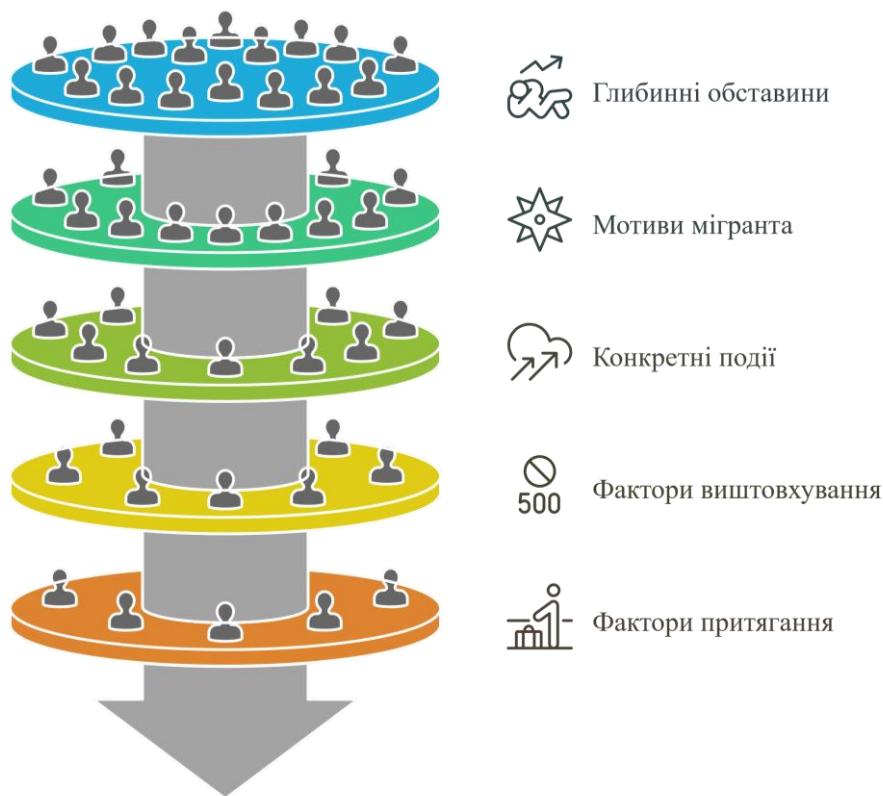

Рис.1.2. Процес прийняття рішень про міграцію [Джерело: складено автором]

Для кращого розуміння міграційних процесів дослідники класифікують фактори за різними ознаками [7]. За рівнем дії виділяють фактори макрорівня (умови в країні або регіоні загалом), мікрорівня (сімейні та особисті обставини) і мезорівня (ситуація в окремій громаді, місті чи галузі). За характером походження можна говорити про природні (екологічні) фактори, економічні, соціальні, політичні, демографічні та ін. У таблиці 1.1. наведено основні групи об'єктивних чинників, що впливають на міграцію населення.

Таблиця 1.1.

Основні фактори, які впливають на міграцію населення

Група факторів	Суть та приклади впливу
Економічні	Нерівномірність соціально-економічного розвитку різних країн і регіонів є фундаментальним рушієм міграції [7]. Сюди належать диспропорції на ринку праці (безробіття в країнах виходу vs. нестача робочої сили та вища оплата праці в країнах прибуття), рівень життя та доходів населення, різниця в рівні

	соціального забезпечення і доступі до суспільних благ (безкоштовна освіта, медицина, соціальні гарантії) [7], можливості для професійної реалізації та підприємництва.
Соціальні та демографічні	До них відносять якість життя та інфраструктури (доступність житла, рівень освіти, медицина, безпека), рівень соціальної нерівності, стан соціальної сфери. Наприклад, молодь може мігрувати у пошуках якіснішої освіти або сучаснішого способу життя; сім'ї переїжджають заради кращого середовища для виховання дітей [7,11].
Політичні та правові	Політична ситуація і рівень безпеки прямо впливають на міграцію. Війни, збройні конфлікти, політичні репресії, порушення прав людини створюють хвилі біженців та вимушених переселенців. Навпаки, стабільна політична обстановка і гарантовані свободи притягують іммігрантів. Важливу роль відіграє і міграційна політика держав: імміграційні квоти, візовий режим, програми прийому біженців, умови надання громадянства тощо. Ліберальне законодавство щодо трудових мігрантів чи студентів сприяє зростанню притоку, тоді як суворі обмеження можуть стримувати міграційні потоки. Держави здатні цілеспрямовано впливати на міграцію, змінюючи політику на ринку праці (наприклад, підвищувати або знижувати мінімальні зарплати, встановлювати пільги для певних категорій) [7].
Природно-екологічні	Стан довкілля і кліматичні зміни дедалі частіше стають чинниками міграції. Екологічні катастрофи (повені, посухи, землетруси), техногенні аварії, поступове погіршення умов життя через зміну клімату змушують людей залишати небезпечні території. Так звані “екологічні мігранти” покидають домівки у пошуках безпечніших регіонів. Наприклад, підвищення рівня моря чи опустелювання можуть призвести до довгострокового переселення цілих громад. Загалом природні фактори тісно переплітаються з економічними і соціальними: екологічні проблеми часто

	тягнуть економічний занепад регіону, що разом стимулює відтік населення [11].
Культурно-історичні та етнічні	Історичні зв'язки між державами, спільність мови, культури, наявність діаспор здатні полегшити та стимулювати міграцію. Наприклад, наявність великої української діаспори в Канаді та традиційні міграційні зв'язки сприяють новим хвилям еміграції туди. Етнічна спорідненість або колишні колоніальні зв'язки також є чинниками: вихідці з певних країн надають перевагу переїзду саме до тих держав, де існує близька культура або громада їхніх співвітчизників. У деяких випадках етнічні мотиви (прагнення зберегти свою національну ідентичність, уникнути дискримінації) стають визначальними для вибору напрямку міграції [5, 13].

Джерело: складено автором на основі [5,7,11,13]

Отже, міграційні процеси є результатом дії комплексу взаємопов'язаних факторів - економічних, соціальних, політичних, екологічних та культурно-етнічних. Найбільш визначальними залишаються економічні чинники, зокрема нерівність рівнів життя, доходів і можливостей між країнами чи регіонами. Соціальні та демографічні умови, такі як якість освіти, безпеки та інфраструктури, також активно впливають на рішення про переїзд. Політична нестабільність і воєнні конфлікти виступають основними причинами вимушеної міграції тоді як екологічні катастрофи формують нову категорію — «екологічних мігрантів». Не менш важливою є роль історичних, культурних та етнічних зв'язків, які часто визначають географію та інтенсивність переміщень населення. Розуміння дії цих чинників є ключовим для формування ефективної міграційної політики.

1.3. Основні підходи і методи дослідження міграцій у географії

Дослідження міграцій у географії спирається на комплексний підхід, що поєднує різні методи та враховує як соціально-економічні, так і просторові аспекти цього явища. Географи використовують систему методів для аналізу міграційних процесів, зокрема статистичний, картографічний, геоінформаційний, методи моделювання міграційних потоків, просторового районування та аналізу маршрутів. Кожен із цих методів має свою сутність і відіграє важливу роль у географії міграцій, дозволяючи всебічно оцінити динаміку, напрямки та наслідки переміщення населення.

Статистичний метод є базовим інструментом дослідження міграцій, оскільки забезпечує кількісну оцінку масштабів і характеристик міграційних процесів. Він передбачає збирання та аналіз числових даних про міграції населення – обсяги еміграції та імміграції, міграційний приріст (або збиток), структуру мігрантів за віком, статтю, освітою тощо [8]. Джерелами таких даних є переписи населення, поточний облік міграції (реєстрація місця проживання/виписки), вибіркові обстеження та адміністративні дані. За допомогою статистичного аналізу дослідники розраховують ключові показники (коефіцієнти міграційного приросту, інтенсивності міграції, балансу міграції тощо) і виявляють тенденції та закономірності. Важливо, що статистичні методи дозволяють оцінити міграції одночасно за кількома характеристиками.

Статистичний метод відіграє ключову роль у географії міграцій, оскільки надає об'єктивну основу для порівняння регіонів та оцінки впливу міграцій на розвиток територій. Наприклад, аналіз офіційної статистики показав, що західний регіон України (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області) за час незалежності втратив майже 13% свого населення через виїзд за кордон [8]. Такий високий рівень еміграції значною мірою зумовлений прикордонним розташуванням цих областей, що полегшує трудову міграцію до сусідніх країн. Статистичний аналіз подібних даних дозволяє визначити проблемні регіони-

«донори» населення та оцінити демографічні наслідки міграцій (наприклад, старіння населення внаслідок відтоку молоді). Більше того, виявлення за допомогою статистичних методів причин, цілей і напрямків міграцій створює наукове підґрунтя для вироблення обґрунтованої міграційної політики [8]. Таким чином, статистичний метод забезпечує кількісний вимір міграційних процесів та їх впливу, слугує основою для інших методів дослідження і прийняття управлінських рішень у сфері міграції.

Картографічний метод дослідження передбачає використання карт для відображення та аналізу просторових аспектів міграцій. Карта виступає своєрідною моделлю міграційних процесів і проміжною ланкою між об'єктом дослідження та дослідником [3]. Інакше кажучи, картографічний метод дає змогу візуалізувати міграційні явища на місцевості та виявити територіальні закономірності, які неочевидні з одних лише числових показників. За допомогою тематичних карт міграції наочно показують напрямки міграційних потоків, інтенсивність переселень у різних регіонах, ареали імміграції та еміграції, міграційні коридори тощо. Наприклад, для відстеження зовнішніх трудових міграцій можуть складатися картосхеми зі стрілками, які показують основні потоки виїзду робочої сили з України до країн ЄС (найпотужніший потік спрямований, скажімо, до Польщі).

Метод просторового районування у дослідженнях міграцій передбачає поділ території на однорідні з точки зору міграційної ситуації райони (зони) або типологію регіонів за міграційними характеристиками. Іншими словами, це виділення і класифікація територіальних одиниць на основі схожості їх міграційних процесів. Такий підхід дозволяє географам побачити мозаїку міграційного простору: які регіони є донорами населення, які – реципієнтами, де спостерігається стабільність, а де – міграційні вибухи. Дослідниками введено поняття “переселенської активності населення”, що відображає сумарний рівень міграцій (виїзних та в’їзних) у регіоні, а також “коефіцієнт стійкості населення щодо виїзних міграцій” (показник, що характеризує, наскільки населення схильне виїжджати) [7]. На основі цих показників була здійснена типізація

регіонів України – виділено групи областей за рівнем переселенської активності. Зокрема, виявлено регіони з високою міграційною активністю (значний відтік і приплив населення), середньою та низькою активністю (відносно стабільні). Така класифікація дала можливість порівняти різні частини країни: наприклад, західні області України, як згадувалося, відносяться до високоактивних донорів населення (через масові виїзди на заробітки), тоді як деякі центральні області мають помірні міграційні процеси, а окремі великі міста можуть бути нетто-одержувачами мігрантів (за рахунок внутрішньої міграції).

Сукупність наведених методів забезпечує всебічне дослідження міграцій у географії. Використання всіх цих підходів у комплексі дозволяє глибоко зрозуміти явище міграції населення та виробити науково обґрунтовані рекомендації для регіонального розвитку й міграційної політики. Це особливо актуально для України, яка одночасно є країною-донором трудових мігрантів, транзитною територією та країною, що приймає внутрішньо переміщених осіб – отже, потребує різностороннього аналізу міграційних процесів.

Висновки до розділу 1

У результаті опрацювання теоретико-методологічних засад вивчення міграційних процесів ми встановили, що поняття міграції має міждисциплінарний характер і охоплює широкий спектр переміщень населення, які супроводжуються зміною постійного місця проживання. У підрозділі 1.1 проаналізували сутність терміна «міграція», його тлумачення в різних наукових підходах і систематизували основні критерії класифікації міграцій. З'ясовано, що хоча у науковій літературі не існує єдиного універсального визначення цього поняття, у більшості трактувань ключовою ознакою виступає саме зміна місця постійного проживання. Це дозволяє відмежувати міграцію від інших форм просторової мобільності (туризм, маятникові поїздки, відрядження тощо). У межах класифікації міграційних процесів ми виокремили основні типи: за територіальним охопленням (внутрішні та зовнішні міграції), за тривалістю

(постійні та тимчасові), за причинами (трудові, сімейні, політичні, освітні, екологічні, релігійні тощо), за добровільністю (добровільні та вимушені) та за легальним статусом (легальні й нелегальні міграції). Така класифікація є фундаментальною для подальшого аналізу міграцій як у демографії, так і в географії населення, оскільки дозволяє системно дослідити масштаби, динаміку і наслідки переміщення населення. У підрозділі 1.2 ми окреслили спектр факторів, що впливають на міграційну поведінку. Підкреслено, що міграція ніколи не є результатом однієї причини – її зумовлює взаємодія багатьох чинників, які поділяються на об'єктивні (економічні, політичні, природно-екологічні, демографічні) та суб'єктивні (індивідуальні життєві обставини, потреби, очікування). У межах підрозділу було використано типологію факторів на основі класичної моделі Е. Лі, яка розрізняє «виштовхувальні» та «приваблюючі» умови, що відповідно діють у регіоні виїзду та у регіоні призначення. До основних економічних факторів віднесено нерівномірність розвитку, безробіття, низький рівень доходів; до соціальних – якість життя, доступ до освіти, безпеки, медицини; до політичних – рівень свободи, стабільності, міграційне законодавство; до екологічних – стихійні лиха, зміни клімату; до культурно-етнічних – наявність діаспор, історичні зв'язки, прагнення уникнути дискримінації. Зазначимо, що саме поєднання факторів виштовхування і приваблення формує індивідуальне рішення про міграцію. У підрозділі 1.3 увагу зосереджено на основних географічних підходах до вивчення міграцій, де особливої ролі набуває статистичний метод як базовий інструмент для кількісної оцінки міграційних процесів. Його використання дозволяє виявити інтенсивність міграцій, напрямки переміщень, соціально-демографічні характеристики мігрантів. Показано, що офіційна статистика підтверджує інтенсивний виїзд населення із західних областей України за кордон, зокрема через прикордонне розташування регіону та активну трудову міграцію. Окрім того, у підрозділі розкрито суть просторового районування, що полягає у виокремленні типів регіонів за рівнем переселенської активності та стійкості населення до виїзду. Запроваджений у науковий обіг коефіцієнт стійкості

населення щодо виїзних міграцій дозволяє об'єктивно оцінити частку мешканців, які залишаються проживати у своєму регіоні, незважаючи на зовнішні виклики. Наприклад, найбільшу стійкість демонструють західні області України (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька), що пов'язано з домінуванням тимчасової, а не постійної міграції. Загалом, розділ показав, що теоретичне осмислення понять, факторів і методологічних основ дослідження міграційних процесів є необхідним підґрунтям для подальшого прикладного аналізу регіональної специфіки міграцій. Розуміння цих засад дозволяє не лише описати міграційні явища, а й сформулювати ефективні управлінські рішення для збалансованого розвитку територій, з урахуванням міграційного навантаження, втрат трудового потенціалу та необхідності інтеграції переміщених осіб.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

2.1. Етапи розвитку міграційних процесів у регіоні (довоєнний, радянський, пострадянський періоди)

Західний регіон України історично відзначався значними міграційними потоками як у межах країни, так і за її межі. Це зумовлено його специфічним географічним положенням на перетині імперій та кордонів, демографічним перенаселенням аграрних територій, економічними труднощами та політичними катаклізмами ХХ століття. Нижче розглянуто основні історичні етапи розвитку міграційних процесів у регіоні, особливості географії міграцій у довоєнний період та трансформації міграційних потоків у ХХ столітті.

Міграційна активність населення західноукраїнських земель пройшла через кілька чітких історичних етапів, кожен із яких мав свої причини та наслідки. Основні періоди можна окреслити так:

1. Довоєнний період (кінець ХІХ - початок ХХ ст.).
2. Радянський період (1939-1991 рр.).
3. Пострадянський період (від 1991 р. до сьогодні).

Довоєнний період (кінець ХІХ - початок ХХ ст.) характеризувався масовою еміграцією за океан та міграціями у межах Австро-Угорщини і сусідніх держав. Аграрне перенаселення Галичини, Буковини, Закарпаття та загальна бідність селян спонукали сотні тисяч людей шукати кращої долі за кордоном [39]. За підрахунками, до Першої світової війни з західноукраїнських територій за океан емігрувало понад 750 тис. осіб (приблизно 500 тис. з них були українцями). Основними напрямками були США (~350 тис. українських іммігрантів), Канада (~170 тис.), Бразилія та Аргентина (~50 тис.) [39].

Одночасно відбувалися сезонні трудові міграції до країн Європи - наприклад, на початку 1900-х років щорічно близько 75 тисяч галичан їхали на

сезонні роботи до Німеччини, а також до Чехії, Румунії, Данії, після чого поверталися додому [39]. Довоєнний етап заклав основу української діаспори в Америці та Західній Європі і дещо полегшив демографічний тиск на перенаселені землі.

Українська еміграція до Першої світової війни

Рис.2.1. Українська еміграція до Першої світової війни, тис.осіб
Джерело: складено автором на основі [39]

У радянський період (1939-1991 рр.). західноукраїнський регіон інтегрувався до радянської України, що супроводжувалося примусовими міграціями, депортаціями та обмеженнями на виїзд за кордон. Після Другої світової війни відбувся масштабний обмін населенням між Польщею та УРСР: близько 800 тис. поляків виїхали з території Західної України до Польщі, водночас майже 500 тис. українців переселено з етнічних українських земель у складі повоєнної Польщі до УРСР [35]. Радянська влада також здійснювала репресивні депортації: за оцінками, загалом приблизно 500 тисяч жителів західної України були насильно вивезені до Сибіру та віддалених районів СРСР у ході боротьби з антирадянським підпіллям, релігійними громадами та проведення колективізації [50]. У повоєнні десятиліття зовнішня еміграція була фактично заблокована, зате тривали внутрішні міграції: частина мешканців Західної України переселялася до східних областей та республік СРСР на

промислові будови чи освоєння цілих земель, а також до великих міст України. Водночас сам регіон приймав певну кількість населення з інших частин СРСР (хоча рівень такого переселення був відносно невеликий, і Захід України зберігав свою етнічну однорідність). Радянський період загалом характеризувався жорстким контролем міграційних потоків з боку держави та ізоляцією від зовнішнього світу, що контрастувало з попереднім і наступним періодами.

Після здобуття незалежності Україною почалася нова хвиля міграцій. Відкриття кордонів і глибока економічна криза 1990-х років призвели до відновлення масової трудової еміграції населення Західної України за кордон. Регіон, що традиційно мав надлишок працездатного населення і нижчий рівень життя, став одним з головних «постачальників» трудових мігрантів у країни Європейського Союзу, росію, Північну Америку. За оцінками, у 2010-х роках за кордоном одночасно працювали 2-3 млн громадян України, а загалом протягом року - до 7-9 млн (значна частка - саме вихідці із західних областей) [39]. Лібералізація візового режиму з ЄС (особливо безвізовий режим 2017 р.) ще більше спростила короткострокові поїздки на заробітки. Таким чином, пострадянський етап характеризується масштабною зовнішньою трудовою міграцією (так званою «четвертою хвилею» еміграції), а також внутрішніми міграціями до великих міст (Києва, обласних центрів) у пошуках роботи. З іншого боку, з'явився і приплив мігрантів в регіон - наприклад, повернення раніше депортованих чи їх нащадків, а пізніше - переміщення осіб, рятуючись від воєнних дій на сході країни (про це - у наступних розділах). Пострадянський період, особливо останні роки, приніс небачені досі міграційні виклики, пов'язані з війною та вимушеними переселеннями.

2.2. Особливості географії міграцій у довоєнний період

Довоєнний період (умовно до 1939 року) вирізняється тим, що міграції західноукраїнського населення мали яскраво виражену зовнішню географічну спрямованість. Через відсутність власної державності та слабку індустріалізацію краю, головним «клапаном» для надлишкового населення стала еміграція за кордон.

Наприкінці XIX - на початку XX ст. Галичина, Буковина та Закарпаття переживали аграрне перенаселення - на початку 1900-х років у Східній Галичині щільність сільського населення сягала 67 осіб/км², а середній розмір селянського господарства зменшився до 2,5 га [39]. За підрахунками економістів, близько 1,2 млн осіб у регіоні не могли знайти роботу на місці [39]. Це породило феномен «еміграційної гарячки»: люди слухали розповіді про вільні землі і високі заробітки за океаном. Починаючи з 1870-х років, тисячі селян щорічно виїжджали спочатку до США, а згодом і до Канади, Бразилії та Аргентини. На рубежі століть завдяки діяльності діячів-емігрантознавців (як-от Осипа Олеськіва) потік переспрямовується переважно до Північної Америки, яка потребувала фермерів і промислових робітників [39]. Сумарно до 1914 року з західноукраїнських земель за океан виїхало близько 800 тис. осіб (включно з представниками інших національностей - євреями, поляками), у тому числі понад 500 тисяч українців [39]. Географія розселення західноукраїнської діаспори охопила США (біля 350 тис. іммігрантів-українців), Канаду (~170 тис.), Бразилію та Аргентину (~50 тис.) [39]. Українські колонії виникли у промислових центрах США (штати Пенсильванія, Нью-Йорк та ін.), на фермах канадських прерій (Манітоба, Саскачеван) та в аграрних районах Півд. Америки. Значна частина перших емігрантів їхала на заробітки тимчасово, плануючи повернутися з грошми додому, але з часом дедалі більше родин осідали на нових землях, формуючи зародки української діаспори.

Окрім трансатлантичної еміграції, у довоєнний час населення Західної України активно мігрувало на сезонні роботи до Західної Європи. У 1907-1912

роках щорічно близько 75 тисяч мешканців Галичини виїжджали на жнива до Німеччини (Сілезія, Саксонія), а також до сусідніх країн - Австро-Угорської Чехії, до Румунії, навіть Данії [39]. Ці трудові мігранти за кілька місяців заробітку поверталися додому з грошима, що ставало важливим підживленням місцевої економіки. Такі маятникові міграції були переважно безповоротними (тимчасовими) і не призводили до зміни постійного місця проживання, однак привчали населення до мобільності.

В рамках Австро-Угорщини здійснювалися також переселення українців на внутрішні колонізаційні території. З метою освоєння малозаселених окраїн влада заохочувала переселення галичан до Боснії та Воєводини наприкінці XIX ст. - так, близько 10 тисяч вихідців із Галичини осіли у Боснії, заснувавши там українські села [39]. В 1890-х роках невеликі групи селян з Буковини і Галичини також переїжджали на цілині землі півдня російської імперії (Кубань, Херсонщина) та в далеку Азербайджанську нафтову промислову зону. Ці рухи були менш масовими, але сприяли розширенню географічного ареалу проживання українців. В цілому ж перед Другою світовою війною Західна Україна була донором населення, який втрачав значні людські ресурси через зовнішню еміграцію. На місці залишалося переважно сільське населення, темпи урбанізації були низькими. Ця ситуація різко змінилася вже у воєнні та повоєнні десятиліття.

2.3. Трансформації міграційних потоків у XX столітті

XX століття принесло для Західної України драматичні зміни міграційних напрямів і масштабів. Якщо на його початку домінувала добровільна трудова еміграція за кордон, то середина століття позначена вимушеними переміщеннями населення через війни та політику тоталітарних режимів, а кінець століття - новим підйомом трудових міграцій у відкритий світ.

Друга світова війна і її наслідки докорінно перекроїли етнічну карту регіону. Як вже зазначалося, у 1944-1946 рр. між Польщею та УРСР відбувся взаємний обмін населенням: польська громада Західної України (майже 800 тис. осіб) була переселена до нової Польщі, тоді як українське населення Закерзоння (близько 500 тис. осіб) перемістилося до Радянської України [35]. Ця акція фактично ліквідувала багатовікову присутність поляків у Галичині та Волині, зробивши регіон більш моноетнічним українським. Невдовзі радянська влада провела депортації «неблагонадійних» елементів із новоприєднаних західних областей - під удар потрапили сім'ї учасників ОУН-УПА, інтелігенція, священники греко-католицької церкви. За даними істориків, у 1940-х - поч.1950-х роках із Західної України до Сибіру і віддалених районів СРСР було силоміць вивезено до півмільйона осіб [50]. Ці репресивні міграції мали на меті зламати опір населення новій владі й усунути соціальну базу повстанського руху. Як наслідок, десятки тисяч родин назавжди залишили рідні місця, розчинившись у просторах ГУЛАГу та радянських поселень. Одночасно з заходу на звільнені землі прибували окремі групи переселенців зі Східної України та росії (держапарат, військові, спеціалісти), проте їх частка залишалася незначною. Таким чином, середина XX ст. ознаменувалася перетворенням Західної України з регіону еміграції на регіон внутрішніх депортацій і переселень, що суттєво змінило етнодемографічну структуру (частка етнічних українців зросла до понад 95%, зникли майже повністю польська та єврейська громади, натомість з'явилися розпорошені спільноти переселенців з інших республік).

У повоєнному СРСР міжнародна міграція фактично завмерла: виїзд за

кордон був вкрай рідкісним і контролювався державою. Західні українці, на відміну від довоєнного часу, втратили можливість вільно емігрувати. Лише незначна кількість людей потрапила на Захід у статусі політичних біженців - це переважно військові та остарбайтери, що опинилися в таборах переміщених осіб і згодом переселилися до США, Канади, Великої Британії, Австралії. Так звана “третя хвиля” української еміграції після Другої світової війни налічувала близько 100-200 тис. осіб, серед яких було й чимало вихідців із Галичини та Волині (ветерани дивізії “Галичина”, уряд УНР в екзилі, інтелігенція). Вони сформували нові осередки діаспори, зокрема в Канаді та США, поповнивши тамтешні громади. Однак для більшості населення Західної України в 1950-1980-х рр. еміграція за кордон була неможливою, а відтак міграційна активність реалізовувалася внутрішньо: шляхом переселення з сіл до міст (урбанізація), освоєння цілих земель у Казахстані, виїзду молоді на навчання та роботу до союзних республік. До прикладу, чимало молодих фахівців після вишів направлялися на роботу в Сибір, Середню Азію, Далекий Схід, де відчувався брак кадрів. У результаті, за переписом 1970 р. понад 2,3 млн українців проживали у середньоазійських республіках та РСФСР (частина з них - нащадки переселенців із західних областей) [39]. Таким чином, у другій половині XX ст. Західна Україна переживала відносний застій зовнішніх міграцій, залишаючись донором населення переважно для інших регіонів СРСР, а міграційні процеси перебували під жорстким контролем держави.

Одна з найбільш значущих трансформацій міграційних потоків у другій половині XX століття як зазначають у своєму дослідженні професор Василь Джаман спільно з польським географом Пйотром Чаплінським, пов’язана з радикальним зменшенням чисельності сільського населення України на тлі зростання масштабів міжрегіональної міграції до урбанізованих центрів. Автори зазначають, що в період з 1970 по 1989 рік міграційні потоки забезпечили понад 50% приросту міського населення, тоді як природний приріст становив лише 43,6%, а скорочення чисельності сільських жителів досягло 4,1 млн осіб, що становить 92% загального зменшення сільського населення за вказаний період.

Як підкреслюють дослідники, це свідчить про масовий злам традиційної структури розселення, що перетворив значну частину сільського населення на мешканців міст, радикально змінивши соціально-економічний ландшафт країни. При цьому ключовими реципієнтами мігрантів стали регіони півдня і сходу України — зокрема, Чорноморський економічний район та великі промислові центри Дніпра, Харкова, Донецька. Отримані авторами результати акцентують увагу на довготривалому ефекті міжрегіональних переміщень, які не тільки впливали на демографічну структуру регіонів, але й сформували просторову асиметрію розвитку, що зберігається донині [32].

Розпад СРСР і економічна криза 1990-х відновили притаманний регіону тренд масового виїзду людей на заробітки за кордон. Вже у кінці 1990-х - 2000-х рр. Західна Україна знову стала регіоном із найвищим рівнем еміграційної активності. Соціологічні дані свідчать, що західні області лідирували за часткою домогосподарств, охоплених трудовою міграцією. Наприклад, за даними опитувань МОМ, станом на 2008 рік саме західні області очолювали рейтинг: Закарпатська, Чернівецька - “дуже високий” рівень трудової міграції; Львівська, Волинська, Івано-Франківська, Тернопільська, а також Хмельницька - “високий” рівень [10]. Така картина цілком відповідає економічним реаліям: Західний регіон залишався одним із відносно бідніших в Україні (при близько 27% населення регіон виробляв лише 16% ВВП країни), тож заробітки за кордоном стали масовою стратегією виживання [16]. Основні напрями зовнішньої трудової міграції кінця XX - початку XXI ст. - це країни ЄС (передусім сусідня Польща, а також Італія, Чехія, Іспанія, Португалія), а також росія (до 2014 р. значна частина заробітчан обирала РФ через мовну близькість і попит на робочу силу). За оцінками, станом на 2019 рік постійно за кордоном працювали близько 3,2 млн українців, а епізодично протягом року виїжджали на роботу від 7 до 9 млн осіб [26]. Значна частка з них - мешканці західних областей. Таким чином, наприкінці XX ст. - на початку XXI ст. відбулася трансформація міграційних потоків у порівнянні з радянським періодом: від ізолюваності - до інтеграції у світові трудові ринки. Західна Україна повернула собі роль одного з провідних

експортерів трудових ресурсів, подібно до ситуації столітньої давнини, але вже на новому масштабному рівні.

Висновки до розділу 2

Міграційні процеси у західному регіоні України формувалися під впливом історичних, політичних та економічних чинників, які у різні періоди суттєво змінювали як масштаби, так і географію переміщень населення. Історія міграцій у регіоні охоплює три ключові етапи: довоєнний, радянський та пострадянський.

У довоєнний період, який припав на кінець XIX – початок XX століття, західноукраїнські землі відзначалися активною зовнішньою еміграцією. Аграрне перенаселення, бідність селянства та відсутність перспектив на місці змушували тисячі людей щороку залишати рідні домівки у пошуках праці й кращого життя. Основними напрямками виступали США, Канада, Бразилія, Аргентина, а також сезонні трудові поїздки до Німеччини, Чехії, Румунії. Ці міграції заклали підґрунтя для формування української діаспори за океаном і послабили демографічний тиск на територію регіону. Водночас розгорталися переселення всередині Австро-Угорщини, зокрема до Боснії, що розширило ареал проживання українців у Центральній Європі.

У радянський період міграційна картина докорінно змінилася: зовнішні виїзди були заблоковані, натомість розпочалися масштабні примусові переміщення. Обмін населенням із Польщею, депортації родин, пов'язаних із національно-визвольним рухом, репресії, переселення до Сибіру та віддалених регіонів Радянського Союзу стали характерними явищами. Усе це призвело до етнічної трансформації регіону: зникнення польської та єврейської громад, зростання частки етнічних українців, обмежене проникнення переселенців зі Сходу.

У другій половині XX століття основним напрямом міграційної активності стало внутрішнє переселення: сільське населення переміщалося до міст, освоювало цілині землі, молодь вирушала на навчання та роботу в інші

республіки СРСР. При цьому можливість виїзду за кордон залишалась вкрай обмеженою, а сама міграційна політика жорстко контролювалася державою. Після розпаду СРСР ситуація докорінно змінилася: відкриті кордони, економічна криза, безробіття та занепад промисловості спричинили нову хвилю масової трудової міграції. Західні області України перетворилися на ключового донора робочої сили для країн Європейського Союзу, а також росії (до 2014 року). Соціологічні дослідження підтверджують, що саме мешканці цього регіону становили найбільшу частку трудових мігрантів. Основними країнами призначення стали Польща, Італія, Чехія, Португалія, Іспанія. Масштаби міграції зросли настільки, що трудові поїздки стали масовою і стійкою соціально-економічною стратегією для значної частини домогосподарств. У підсумку відбулася трансформація західного регіону з внутрішньо закритого простору радянської доби на динамічний мобільний простір, інтегрований у глобальні ринки праці. Протягом XX століття відбулося поступове перетворення західної частини України з регіону добровільної еміграції на зону примусових депортацій, а згодом — на епіцентр трудової мобільності.

Така історико-географічна динаміка дозволяє глибше зрозуміти сучасну структуру населення, характер соціально-економічних викликів та специфіку міграційної поведінки мешканців регіону.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНА ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

3.1. Територіальні особливості внутрішньої та зовнішньої міграції

Сучасний етап (кінець XX - початок XXI ст.) приніс нові виклики і тенденції у просторовій мобільності населення Західної України. У цьому розділі розглядаються територіальні особливості сучасних внутрішніх та зовнішніх міграцій, демографічні та соціальні чинники, що їх зумовлюють, а також вплив останніх подій - зокрема, повномасштабної війни росії проти України (2022) - на міграційні процеси. Окремо приділено увагу проблемам адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО), значна кількість яких знайшла притулок у західних областях під час війни.

Західний регіон України в сучасних умовах залишається лідером за обсягами міграційного відтоку за кордон. Більшість українських трудових мігрантів походять саме з західних областей - це підтверджують статистичні дослідження. Так, у 2017 році близько 69% усіх трудових мігрантів України були вихідцями із заходу країни, тоді як частка населення цього регіону складає лише ~27% [6]. Висока схильність до еміграції зумовлена як історично сформованими традиціями (наявність діаспорних зв'язків, досвід попередніх поколінь заробітчан), так і поточними економічними обставинами - західні області є відносно депресивними в промисловому плані, забезпечуючи лише 16% ВВП країни [6], через що населення шукає вищих заробітків за межами регіону. Географія сучасної трудової міграції охоплює передусім країни Європейського Союзу, куди після введення безвізового режиму (2017) хлинув потік робочої сили. Польща стала головним напрямом: за оцінками на 2021 рік, постійно там працюють близько 3 млн українців, а сезонно - до 7 млн [23]. Значний потік йде також до Чехії, Італії, Іспанії, Португалії, Німеччини та інших європейських країн [9, 23, 27]. Частина заробітчан обирає більш віддалені держави (США, Канада, країни Близького Сходу), але Європа географічно ближча. Водночас

росія як напрям різко втратила привабливість після 2014 року (анексія Криму, війна на Донбасі), і після 2022 року трудова міграція до РФ практично зупинилася. Територіально всередині самого західного регіону найвищі масштаби виїзду спостерігаються у прикордонних та гірських областях - Закарпаття, Галичина, Буковина - де мало великих підприємств і довгий досвід маятникової міграції. Наприклад, Закарпаття традиційно має “дуже високий” рівень трудової еміграції населення [10]. Натомість дещо кращі економічні можливості Львівщини й прилеглих областей стримують відтік, хоча він все одно залишається “високим” [10]. В цілому, зовнішня міграція для західноукраїнців набула настільки масового характеру, що впливає на демографію (від’ємне сальдо міграції, витік людського капіталу) та соціально-економічний розвиток (залежність від грошових переказів, дефіцит робочої сили на місцях).

Територіальні аспекти внутрішніх переміщень населення також мають свої особливості. Традиційно західні області були донорами населення для інших регіонів України - багато молоді виїжджало на навчання та роботу до Києва, Харкова, в промислові центри сходу та півдня країни. Впродовж 1990-2000-х років спостерігався відтік селян із Карпатського регіону до рівнинних областей, а також переїзд із сіл у міста всередині самого регіону - передусім до Львова, Ужгорода, Івано-Франківська. У новітній час (2010-ті роки) міграційна картина змінилася у зв’язку з військово-політичною ситуацією: після початку війни на Донбасі (2014) і особливо після широкомасштабного вторгнення росії (2022) Західна Україна перетворилася на реципієнта внутрішньої міграції. Сюди масово рушили люди зі східних, південних регіонів, рятуючись від бойових дій. Унаслідок цього у 2022-2023 роках вперше за історію незалежності західні області зазнали різкого приросту населення за рахунок внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Наприклад, лише за перший місяць великої війни 2022 року чисельність ВПО в Україні сягнула 6,48 млн, і близько 9% з них (≈642 тис. осіб) оселилися у Львівській області [37]. Інші західні регіони - Закарпаття, Буковина, Волинь, Тернопільщина - також прийняли сотні тисяч переселенців, що стало

для них новим явищем. Таким чином, сучасна внутрішня міграція набуває в основному вимушеного характеру (через війну) і спрямована із центра, сходу та півдня - на захід країни, тоді як економічно вмотивовані переїзди молоді “за перспективою” в великі міста залишилися, але відійшли на другий план.

В. О. Джаман та Я. В. Джаман наголошують на відмінностях просторових моделей міждержавної та міжрегіональної міграції, які сформувались ще в довоєнний період, і нині багато в чому визначають спроможність регіонів адаптуватися до викликів війни [33]. Автори підкреслюють, що лише два регіони країни — Закарпатська (–0,3 тис. осіб) і Рівненська (–0,2 тис.) області — демонстрували незначне від’ємне сальдо міждержавної міграції, тоді як переважна більшість областей, включно з Одеською (+5,2 тис.), Києвом (+3,5 тис.) та Харківською (+2,8 тис.), фіксували щорічний приріст населення за рахунок зовнішніх міграційних потоків [33]. У цьому контексті західні регіони, зокрема Чернівецька область, уже тоді виступали точками притягання для міжрегіональних переміщень — з позитивним сальдо +0,5 тис. осіб на рік. Така динаміка демонструє закріплену привабливість регіону як з погляду соціально-культурного середовища, так і базової інфраструктурної готовності.

Особливо цінним є спостереження авторів щодо розходження між абсолютними та відносними показниками міграції. Хоч найбільше емігрантів у абсолютних числах виїжджало з густонаселених регіонів — Донецької, Харківської, Луганської областей та Києва — рейтинговий аналіз виявив, що інтенсивність еміграції не завжди корелює з чисельністю населення. Це свідчить про наявність прихованих чинників, які формують мобільність населення: економічні можливості, доступність освітніх і трудових ресурсів, близькість до кордонів тощо. Дослідження професора Джамана дозволяє зрозуміти, що саме західні регіони вже в умовах довоєнної України демонстрували відносну стійкість у сфері міграцій, що згодом відіграло критично важливу роль у прийомі ВПО після 2022 року. Сформовані канали мобільності, наявна соціальна інфраструктура і традиція мультикультурності підготували регіон до виконання функції гуманітарного тилу в умовах повномасштабного вторгнення. Вплив

війни на міграції матиме і довготривалі ефекти. Значна частина економічно активного населення вже інтегрувалася за кордоном (отримала тимчасовий притулок, дітей влаштувала в школи ЄС, знайшла роботу), що ставить під питання їх повернення. Усередині країни перерозподіл населення може закріпитися: деякі ВПО обживуться на заході й не захочуть вертатися в зруйновані міста Донбасу чи Херсонщини. Це означає, що Західна Україна може отримати постійний приріст населення після війни, але водночас втратити частину свого населення, яке емігрувало назавжди. Демографи і географи вже зараз фіксують різке скорочення населення країни загалом та зміни у його розміщенні. Таким чином, війна прискорила ті міграційні процеси, що назрівали, та додала нові - зокрема, перетворила міграцію з економічного явища на питання національної безпеки та гуманітарної кризи.

3.2. Сучасні демографічні і соціальні чинники міграцій

Населення західного регіону традиційно вирізнялося дещо вищими показниками народжуваності та природного приросту (особливо в сільських районах Карпат і Полісся) порівняно з індустріальним сходом. Історично це створювало надлишок трудових ресурсів - молоді люди, не знаходячи роботи вдома, виїжджали в інші краї або за кордон. Нині ж ситуація змінилася: депопуляція і старіння охопили всю Україну, включно із західними областями. Природний приріст тут вже від'ємний або близький до нуля, проте трудореалізаційний потенціал залишається відносно високим через традиційно молодшу структуру населення (більша частка осіб працездатного віку). За даними, 41% українських трудових мігрантів молодші 35 років, тобто мігрує передусім молодь [6]. Отже, хоча народжуваність впала, молоде покоління західноукраїнців активно виїжджає на навчання та заробітки, що скорочує чисельність молоді в регіоні і прискорює старіння населення на місцях. Демографічний тиск у вигляді перенаселення вже не такий відчутний, як 100 років тому, однак регіон зберіг статус постачальника робочої сили з огляду на певний “надлишок” молоді відносно обмежених економічних можливостей краю.

Головним рушієм сучасних міграцій є економічні диспропорції - як між західним регіоном та іншими частинами України, так і між Україною та заможнішими країнами. Західна Україна історично мала менше промислових центрів, вищий рівень безробіття і нижчі зарплати. ВВП на душу населення тут помітно нижчий за середньоукраїнський (на західний макрорегіон припадає лише ~16% національного ВВП [6]). Це стимулює трудову міграцію як форму підвищення добробуту родин - люди виїжджають туди, де оплата праці в рази вища. Ще одним фактором є ринок праці і освітній дисбаланс: значна частина молоді з вищою освітою не може реалізуватися вдома через брак високооплачуваних робочих місць, тому вони або переїжджають до Києва/за кордон, або погоджуються на менш кваліфіковану роботу за кордоном.

Опитування показують, що понад 50% українських мігрантів у ЄС працюють не за фахом і виконують прості роботи, часто нижчі за їхню кваліфікацію [6]. Це свідчить про надлишок кваліфікованої робочої сили всередині країни і недостатній попит на неї. Іншим соціальним чинником є міграційні мережі та “культура міграції”: у західних областях склалася певна традиція заробітчанства - багато родин мають родичів за кордоном, існують усталені канали працевлаштування (агентства, знайомі, громади українців за кордоном). Це полегшує новим мігрантам ухвалення рішення про виїзд - вони відчують підтримку діаспори. Важливу роль відіграють і суспільно-політичні фактори: прагнення жити в більш стабільному, правовому середовищі також спонукає деяких українців до еміграції (особливо молодь, орієнтована на ЄС). Підсумовуючи, сучасні міграції із Західної України мають переважно соціально-економічну природу - низький рівень життя, безробіття, зарплатні диспропорції та існування налагоджених шляхів міграції є ключовими причинами. Водночас, у контексті внутрішніх переміщень останніх років, до економічних мотивів додалися вимушені обставини (війна, небезпека), які кардинально вплинули на міграційну поведінку населення.

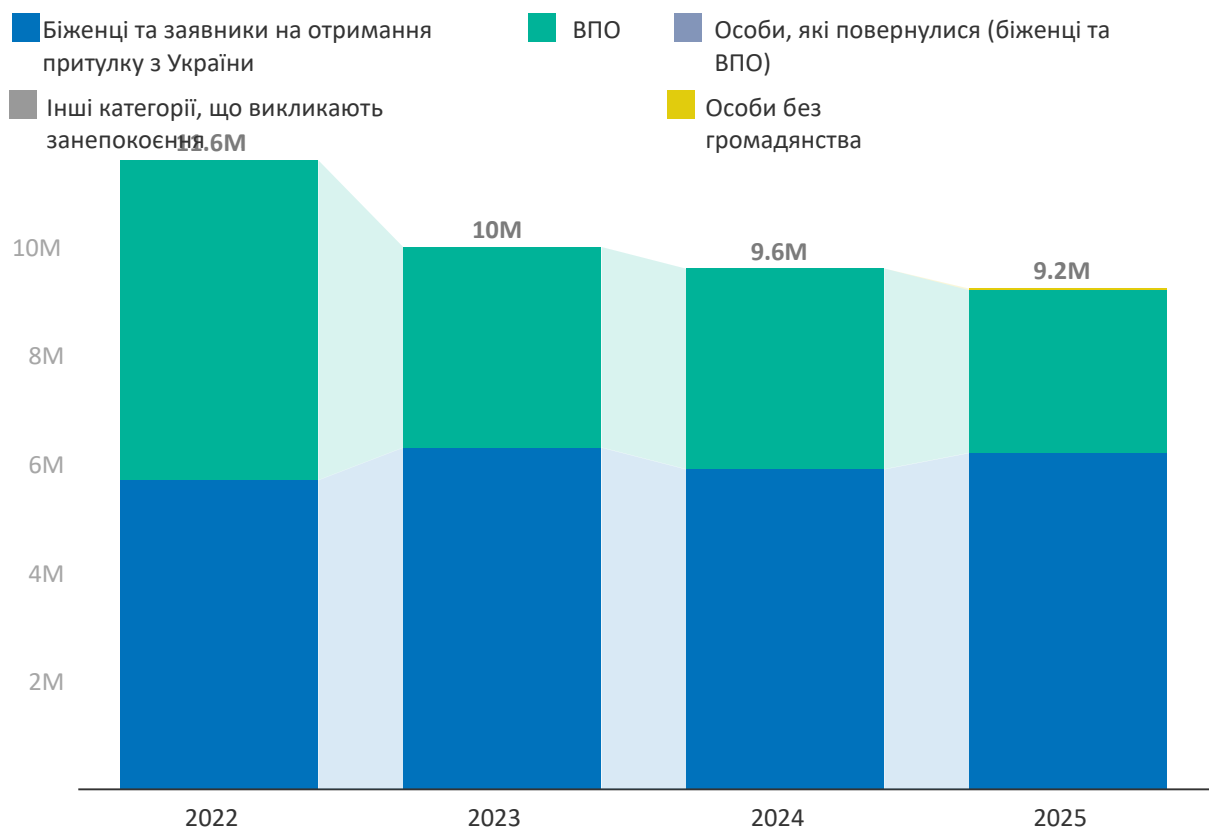
3.3. Вплив війни росії проти України на міграційні процеси

Повномасштабна агресія РФ, розпочата у лютому 2022 року, спричинила найбільшу міграційну кризу у Європі з часів Другої світової війни, і Західна Україна опинилася в епіцентрі внутрішніх переміщень.

З перших днів наступу мільйони українців залишали зони бойових дій на сході, півдні та в центрі країни, прямуючи на відносно безпечний захід. За оцінками Міжнародної організації з міграції, вже в березні 2022 р. кількість ВПО перевищила 6 млн осіб, а на початку травня сягнула піку ~8 млн [37]. Західні області прийняли значну частку цих людей: зокрема, Львівська область тимчасово розмістила понад 600 тис. внутрішніх переселенців (близько 9% від їх загальної кількості у країні на той момент) [37]. Подібні навантаження лягли на Закарпаття, Івано-Франківщину, Волинь, Хмельниччину - всі вони опинилися в ролі гуманітарного тилу держави. Західноукраїнські міста - Львів, Ужгород, Чернівці, Тернопіль та інші - стали хабами для евакуйованих, транзитними вузлами і новим прихистком для сотень тисяч громадян. Фактично війна розвернула звичний вектор внутрішньої міграції: якщо раніше молодь їхала зі заходу на схід за освітою чи роботою, то тепер великий зворотний потік населення із центральних і східних регіонів рушив на захід у пошуках безпеки.

Одночасно війна викликала небачений раніше потік зовнішньої міграції з України - мільйони людей (переважно жінки та діти) перетнули кордони ЄС як біженці. Західний регіон у цьому відігравав роль "коридору" та перевалочного пункту: через Львівщину, Волинь, Закарпаття люди масово виїжджали до Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії. Станом на 2023 рік за кордоном перебували близько 5,8-6,7 мільйонів українських біженців (оцінки коливаються, частина повертається періодично) [46]. Цей величезний відтік включає і жителів західних областей - хоча бойові дії тут не велися, багато сімей з прикордоння виїхали з країни, остерігаючись обстрілів інфраструктури чи мобілізації чоловіків. Таким чином, війна 2022 р. посилила і традиційні еміграційні тенденції: значна частина тих, хто виїхав у Європу, - це не тільки

вихідці з Донбасу чи Харкова, а й мешканці самого західного регіону, які скористалися можливістю евакуюватися на Захід. В підсумку, за час війни Україна втратила колосальну кількість населення за кордоном - сумарно понад 6 млн осіб стали біженцями [46], і невідомо, скільки з них повернуться після завершення конфлікту.

*Цифри за 2022–2023 роки — фактичні. Дані за 2024 і 2025 —

підприємств біженців у 2025 році: 46% — жінки, 32% — діти.

***Кількість біженців і заявників на отримання притулку всередині України у 2025 році: 3 300

***Інші категорії у 2024 році: 14,6 мільйона людей в Україні, які потребують багатосекторної гуманітарної допомоги.

Рис.3.3. Показники чисельності населення за 2022–2025 рр.
Джерело: перекладено на українську автором на основі [46]

Як зазначалося, регіон із “донора” перетворився на основний реципієнт внутрішніх переселенців. На початку 2023 р. західні області все ще утримували значну кількість ВПО - за офіційними даними, у Львівській області було зареєстровано ~244 тис. внутрішніх переселенців (6,8% від усіх по країні) [38], а за оцінками місцевої влади фактично проживало до 350-400 тис. ВПО. Схожа ситуація і в інших областях регіону: наприклад, у Хмельницькій - понад 120 тис.,

на Закарпатті - понад 100 тис., в Чернівецькій - близько 75 тис. осіб станом на 2023 рік [24]. Хоча частина переселенців з часом повернулася додому (після деокупації Київщини, Харківщини тощо), Захід України продовжує приймати близько 15-20% від загальної кількості ВПО в країні. Це суттєво вплинуло на демографію регіону: вперше за десятиліття тут спостерігається міграційний приріст. Населення Львова, Ужгорода, Івано-Франківська зросло, з'явилися цілі нові спільноти східняків. Війна, таким чином, географічно переорієнтувала міграційні потоки: внутрішня міграція набрала характеру масового переміщення на захід, а зовнішня - переважно на захід (до Європи), оскільки традиційний напрямок на схід (до РФ) повністю відпав.

Вплив війни на міграції матиме і довготривалі ефекти. Значна частина економічно активного населення вже інтегрувалася за кордоном (отримала тимчасовий притулок, дітей влаштувала в школи ЄС, знайшла роботу), що ставить під питання їх повернення. Усередині країни перерозподіл населення може закріпитися: деякі ВПО обживуться на заході й не захочуть вертатися в зруйновані міста Донбасу чи Херсонщини. Це означає, що Західна Україна може отримати постійний приріст населення після війни, але водночас втратити частину свого населення, яке емігрувало назавжди. Демографи і географи вже зараз фіксують різке скорочення населення країни загалом та зміни у його розміщенні. Таким чином, війна прискорила ті міграційні процеси, що назрівали, та додала нові - зокрема, перетворила міграцію з економічного явища на питання національної безпеки та гуманітарної кризи.

3.4. Проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб у західному регіоні

Наплив сотень тисяч переселенців до західних областей поставив перед регіоном низку соціальних, економічних і гуманітарних викликів, пов'язаних з їх адаптацією. Серед головних проблем, з якими зіткнулися ВПО на заході України, є ті, що ми навели на рисунку 3.4.

Рис.3.4. Міграція за причинами і мотивами [Джерело: складено автором]

Миттєве збільшення населення на 20-30% в окремих громадах спричинило дефіцит житла. У перші місяці люди селилися в спортзалах, школах, гуртожитках, церквах. Орендні квартири стрімко закінчилися, а ціни на них підскочили в кілька разів. Наприклад, весною 2022 р. у Львові спостерігалось перенаселення - понад 600 тис. переселенців приїхало до області - і багато хто був змушений згодом переміститися далі за кордон чи в села через недоступність

житла [37]. Наразі державою і волонтерами реалізуються програми будівництва модульних містечок, пристосування гуртожитків, компенсації за прихисток, але проблема залишається актуальною. Багато ВПО досі живуть у тимчасових умовах, тісняться кількома родинами в одному помешканні чи в одній кімнаті у гуртожитку. Забезпечення їх сталим житлом - одне з найскладніших завдань регіональної влади.

Не менш гостро постало питання зайнятості переселенців. Західні області і до війни не мали надлишку робочих місць, а прибуття великої кількості людей збільшило конкуренцію на ринку праці. За даними Львівської ОДА, в області зареєструвалося близько 130 тисяч працездатних переселенців, але тільки 9 тисяч з них стали на облік у центрі зайнятості для пошуку роботи [12]. Інші або сподівалися швидко повернутися додому і не шукали роботу, або ж працевлаштувалися неформально, або залишили регіон. Причин безробіття серед ВПО кілька: невідповідність їхніх навичок локальному ринку, економічний спад через війну, небажання деяких переселенців закріплюватись (очікування повернення додому). У результаті багато родин ВПО залежать від державних виплат (які становлять 2-3 тис. грн на місяць на особу) та гуманітарної допомоги. Це створює ризики маргіналізації та бідності серед переселенців. Для інтеграції їх у місцеву економіку потрібні програми перенавчання, стимулювання бізнесу до найму ВПО, розвиток підприємництва самими переселенцями. Позитивним є те, що частина ВПО започатковують власні справи на новому місці (кав'ярні, крамниці, послуги), що може створювати робочі місця і їм, і місцевим.

Переселенці стикаються з необхідністю оформлення статусу ВПО, зміни реєстрації, отримання виплат, медичних послуг, освіти для дітей у новому регіоні. Ці процедури часто ускладнені бюрократією. Випадки затримки соціальних виплат - нерідке явище (напр., через плутанину з документами при повторному переміщенні) [12]. Органи соцзахисту були перевантажені, особливо у 2022 р., не встигаючи обробляти заявки. ВПО часто потребують юридичної допомоги для розв'язання питань з документами, відновлення втрачених паспортів, дипломів тощо. На щастя, багато волонтерських ініціатив надавали

безкоштовні консультації, допомагали заповнювати форми. Проте проблема бюрократичної інтеграції лишається - важливо спростити адміністративні послуги для переміщених осіб (через застосунки, центри “Дія” тощо).

Переселенці з інших регіонів потрапили в середовище, яке відрізняється мовно та ментально. Умовно, східні і південні українці, багато з яких вдома спілкувались російською, приїхали до галицько-волинських областей, де переважає українська мова та свої культурні традиції. Попри теплий прийом більшості місцевих, в окремих випадках виникали непорозуміння і стереотипи з обох боків. Дехто з переселенців скаржився на упереджене ставлення, мовні бар’єри, відчуття “чужинців”. Водночас чимало місцевих мешканців, особливо в селах, зіштовхнулися з новими сусідами і теж потребували часу звикнути. Експерти зазначають, що адаптація ВПО на заході має враховувати особливості не тільки нового економічного, а й мовно-культурного простору. Позитивним фактором є те, що спільне горе і спільний ворог значно згуртували українців - випадки явної дискримінації поодинокі, здебільшого громади допомагають новоприбулим. Волонтери організовують заходи з інтеграції: культурні вечори, дитячі гуртки, курси української мови для російськомовних переселенців. Проте для повної соціальної адаптації потрібен час: мають сформуватися горизонтальні зв’язки - діти ВПО ходять до місцевих шкіл, дорослі заводять друзів, долучаються до громадського життя.

Багато переселенців пережили травматичні події - обстріли, втрату дому, близьких, вимушений виїзд. На новому місці вони стикаються зі стресом, невпевненістю в майбутньому. Особливо важко адаптуються люди старшого віку, які покинули рідні домівки. Тому важливою є психологічна реабілітація: працюють центри психологічної підтримки, групи взаємодопомоги, де люди можуть виговоритися, отримати пораду. Діти-переселенці потребують особливої уваги - їм допомагають психологи в школах пережити травму переїзду, знайти нових друзів. Громади на заході, розуміючи це, намагаються створити сприятливі умови: забезпечити доступ переселенців до медицини, освіти, соціальних послуг нарівні з місцевими.

Підсумовуючи, адаптація ВПО у західному регіоні - багатовимірний процес, що включає матеріальне забезпечення, інтеграцію на ринку праці, правовий супровід та культурно-психологічну складову. Західні області України отримали величезний досвід прийому переселенців і наразі вибудовують нові моделі співжиття. Цей процес не позбавлений проблем - від нестачі житла і робочих місць до дрібних культурних непорозумінь - але поступово ситуація стабілізується. Успішна інтеграція вимушених мігрантів може мати й позитивний ефект для регіону: притік людського капіталу, нові трудові ресурси, підприємницька ініціатива переселенців здатні пожвавити місцеву економіку. Головне завдання - перетворити вимушену міграцію на можливість розвитку, мінімізуючи при цьому соціальну напругу і допомігши людям, які пережили трагедію втрати дому, знайти себе на новому місці до повернення в рідні міста після нашої перемоги.

Висновки до розділу 3

Сучасна міграційна ситуація у західному регіоні України відзначається високою інтенсивністю переміщень як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, що є наслідком комплексної взаємодії економічних, демографічних, політичних та безпекових факторів. Регіон зберігає статус одного з найбільших постачальників трудових мігрантів: понад дві третини українців, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, є вихідцями саме із західних областей.

Висока міграційна активність обумовлена як історично сформованими традиціями (наявність діаспор, досвід попередніх поколінь заробітчан), так і сучасними соціально-економічними умовами — обмеженою кількістю робочих місць, нижчим рівнем доходів і загальною депресивністю регіону у промисловому плані. Територіальні відмінності проявляються у вищій інтенсивності виїзду з прикордонних і гірських територій, таких як Закарпаття, Буковина та Галичина, де традиційно поширена маятникова міграція.

Основними напрямками зовнішньої трудової міграції залишаються країни Європейського Союзу — Польща, Чехія, Італія, Іспанія, Португалія — де українці, попри наявність вищої освіти, часто працюють не за фахом, що вказує на глибокий розрив між освітньо-кваліфікаційним потенціалом і реальними можливостями працевлаштування. Одночасно внутрішня міграція набула нових рис: у той час як раніше мешканці регіону масово виїжджали до Києва, Харкова або великих промислових центрів, з 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення росії у 2022 році, Західна Україна стала основним реципієнтом внутрішньо переміщених осіб.

Унаслідок бойових дій на сході, півдні та в центрі країни до західних областей переїхали сотні тисяч ВПО, що призвело до кардинальних змін у демографічній структурі регіону та до тимчасового приросту населення. Проблеми, що виникли внаслідок цього — брак житла, зростання цін, навантаження на інфраструктуру та ринок праці — стали новим викликом для місцевої влади та громад. У цьому контексті особливо гостро постала проблема адаптації внутрішніх мігрантів: нестача робочих місць, складнощі з отриманням соціальної допомоги, культурна різниця між місцевим населенням і переселенцями потребують цілеспрямованої політики інтеграції. З іншого боку, частина ВПО розпочала власну підприємницьку діяльність або долучилася до місцевої економіки, що свідчить про потенційну користь від їхнього перебування. Паралельно, війна спричинила і найбільший в історії незалежної України потік зовнішньої міграції: мільйони українців, переважно жінки з дітьми, виїхали за кордон, і хоча більшість з них були мешканцями східних регіонів, чимало також — із заходу. Ці події радикально змінили географію міграційних потоків: якщо раніше відтік населення відбувався із західного регіону, то тепер він став не лише джерелом, а й притулком. Усе це формує нову міграційну реальність, у якій регіон виконує водночас функції донора і реципієнта населення, що вимагає переосмислення підходів до регіонального розвитку, планування інфраструктури, підтримки людського капіталу та формування політик інтеграції. Західна Україна перебуває сьогодні на перетині

багатьох міграційних векторів, і саме від ефективності реагування на ці виклики залежатиме не лише її майбутнє, а й стабільність держави в цілому.

РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

4.1. Роль державної політики та місцевого самоврядування у регулюванні міграцій

Державна політика України у сфері міграції відіграє ключову роль у формуванні правових основ і інституційних механізмів управління міграційними процесами. Вона охоплює регулювання як міжнародної трудової міграції, так і питань вимушеного внутрішнього переміщення населення та імміграції. У західному регіоні України ці аспекти особливо актуальні, адже історично він характеризується інтенсивною трудовою еміграцією населення за кордон та значним притоком внутрішньо переміщених осіб під час воєнних конфліктів останніх років. Відповідно, ефективне законодавче забезпечення та узгоджена діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування є вирішальними для забезпечення прав мігрантів та стабільного розвитку громад в умовах міграційних викликів.

Україна сформувала розгалужену нормативно-правову базу, що регулює різні види міграцій. Основоположним актом у сфері зовнішніх трудових потоків є Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» № 761-VIII від 05.11.2015 р., який набув чинності у 2016 році. Цей закон вперше визначив на законодавчому рівні права українських трудових мігрантів та членів їхніх сімей, установив організаційні засади переміщення, працевлаштування і соціального захисту громадян України, що працюють за кордоном. Він передбачив формування і реалізацію єдиної державної політики у сфері трудової міграції, спрямованої на ефективне державне регулювання трудових потоків, забезпечення соціально-правового захисту мігрантів, а також створення умов для їх повернення та реінтеграції в українське суспільство [21]. Важливо, що реалізація цієї політики покладається не лише на центральні органи влади, але й на місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування в межах їх повноважень. У

2023 році закон було доповнено положеннями щодо посилення захисту прав трудових мігрантів та боротьби з шахрайством при працевлаштуванні за кордоном (Закон № 2982-IX від 20.03.2023) [18], що відображає актуалізацію викликів у цій сфері. Окрім того, питання зайнятості, умов праці та соціального страхування трудових мігрантів узгоджуються із загальними нормами Закону України «Про зайнятість населення» (№ 5067-VI) та інших актів трудового законодавства [20].

У сфері внутрішнього переміщення населення ключову законодавчу основу становить Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 р.. Він визначає правовий статус внутрішньо переміщеної особи (ВПО) та закріплює гарантії захисту її прав. Відповідно до ст. 1 цього Закону, ВПО визнається громадянин України (або іноземець чи особа без громадянства, що перебуває на законних підставах в Україні), якого змушено залишити своє місце проживання внаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації, масових проявів насильства, порушень прав людини чи надзвичайних ситуацій. Прийняття цього закону було реакцією на кризу 2014 року, коли Україна зіткнулася з найбільшим внутрішнім переселенням у Європі з часів Другої світової війни [19]. Надалі було ухвалено значну кількість спеціальних нормативних актів щодо соціального захисту та допомоги ВПО (зокрема, постанови уряду про облік і виплати допомоги, забезпечення тимчасовим житлом, освіту тощо). Водночас аналіз практики їх реалізації вказував на низку проблем: законодавство залишалося непослідовним і не повністю забезпечувало реалізацію основоположних прав переселенців. Зокрема, протягом перших років ВПО були обмежені в реалізації виборчих прав на місцевому рівні, мали труднощі з доступом до банківських послуг, отриманням кредитів та забезпеченням житлом. Лише згодом ситуація почала поліпшуватись: так, внесені зміни до законодавства дозволили ВПО брати участь у місцевих виборах (через механізм зміни виборчої адреси без вимоги постійної реєстрації). Для забезпечення житлових потреб переселенців держава запроваджувала спеціальні програми (наприклад, програма пільгового

іпотечного кредитування ВПО та учасників АТО/ООС, програма «Доступне житло»), утім їх фінансування після 2019 р. було обмеженим. Нинішнє законодавство продовжує вдосконалюватися з урахуванням масштабів нової хвилі переміщень 2022-2023 рр. Так, станом на середину 2023 року в Україні було офіційно зареєстровано близько 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб (проти ~1,47 млн до лютого 2022 р.), що спонукало оновлення державної політики інтеграції ВПО [14].

Для комплексного вирішення міграційних питань держава розробляє стратегічні документи та цільові програми. Важливим кроком стало ухвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року (схвалена розпорядженням КМУ № 482-р від 12.07.2017). Цей документ визначив пріоритети міграційної політики, зокрема: упорядкування внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків, зменшення масштабів вимушеної трудової еміграції через створення нових економічних можливостей в Україні, залучення іноземних висококваліфікованих фахівців в економіку, а також реінтеграцію повернутих мігрантів та членів їхніх сімей. Серед стратегічних цілей - посилення спроможності держави реагувати на масові переміщення, підтримка адаптації ВПО на новому місці, інтеграція переселенців у приймаючі громади шляхом розвитку потенціалу місцевого самоврядування, а також створення умов для безпечного повернення та реінтеграції. Фактично держава визнає, що успішна інтеграція переселенців у нових громадах є важливою передумовою забезпечення їх прав і відновлення суспільного життя. Крім того, експерти наголошують на необхідності актуалізації загальної міграційної стратегії країни в повоєнний період. Зокрема, серед пріоритетів пропонується визначити сприяння поверненню українців, які виїхали за кордон, залучення трудових мігрантів-іноземців для економічного розвитку, а також інтеграцію внутрішніх переселенців у життя приймаючих громад. Такий акцент відповідає завданню збереження та розвитку людського потенціалу країни в умовах демографічних втрат.

У західних областях України місцева влада стикається з подвійним

викликом: з одного боку, значна частка працездатного населення виїжджає на заробітки за кордон, з іншого - регіон став притулком для сотень тисяч переселенців із зони бойових дій. Тому місцеве самоврядування активно долучається до реалізації як національних, так і власних ініціатив у сфері міграції. Зокрема, з початку війни 2022 р. саме громади першими приймали потоки ВПО, забезпечували їх нагальні потреби - розміщення у комунальних закладах, забезпечення гуманітарною допомогою, медичними та освітніми послугами [1]. У переважній більшості приймаючих громад були створені регіональні гуманітарні штаби та центри допомоги, налагоджено співпрацю з волонтерами і благодійними організаціями для підтримки переселенців [29]. Майже всі територіальні громади України фактично стали приймаючими громадами для ВПО, у тому числі й громади західного регіону. Це спонукало місцеву владу розробляти власні програми та політичні механізми інтеграції мігрантів. Як показує моніторинг, у багатьох областях були ухвалені комплексні регіональні програми підтримки ВПО, причому в західних регіонах їх прийняття відбулося достатньо оперативно [29]. Таблиця 4.1, що вложена у додатку А, узагальнює приклади відповідних програм, затверджених обласними радами в західній частині України.

Як видно з таблиці, місцева влада західного регіону активно реагує на виклики внутрішньої міграції. Приміром, Львівська обласна військова адміністрація (ОВА) однією з перших прийняла програму підтримки ВПО ще у квітні 2022 р., тобто майже відразу після початку масового напливу переселенців [29]. Це дозволило вже на ранньому етапі частково врахувати потреби новоприбулих мешканців (житло, працевлаштування, освіта дітей тощо) на регіональному рівні, не чекаючи розробки загальнонаціональної стратегії. В інших областях (Волинській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій, Закарпатській) аналогічні програми були ухвалені протягом 2022-2023 рр., передбачивши фінансування з обласних бюджетів на заходи з підтримки ВПО. Обсяги фінансових ресурсів суттєво різняться: від відносно невеликих сум (25 млн грн у Закарпатській обл., 33 млн грн у Чернівецькій) до значних

бюджетів (понад 2 млрд грн у Волинській області), що обумовлено як різною чисельністю переселенців, так і фінансовими можливостями регіонів. У цілому прийняття таких програм свідчить про готовність місцевих рад брати активну участь у вирішенні проблем переселенців, розробляти і впроваджувати дієві механізми підтримки на місцевому рівні. Представники Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування наголошують, що взаємодія державних інституцій, громад та громадянського суспільства є запорукою успішної інтеграції ВПО. Місцеве самоврядування, зі свого боку, запевняє у готовності й надалі працювати над покращенням умов життя переселенців та їхньою соціальною адаптацією в громадах [2].

Окрім програм підтримки, міські ради західного регіону запроваджують практичні ініціативи, спрямовані на інтеграцію переселенців і взаємодію з трудовими мігрантами. У багатьох містах створено спеціалізовані центри підтримки ВПО та інформаційно-консультаційні офіси. Наприклад, у місті Львові з 2022 р. діє Центр підтримки переселенців, який надає широкий спектр послуг - від допомоги з тимчасовим житлом до сприяння у працевлаштуванні та психологічної підтримки [14]. Подібні центри та гуманітарні хаби розгорнуті і в інших містах (Ужгород, Чернівці, Івано-Франківськ тощо), часто за підтримки міжнародних організацій. Органи місцевої влади також залучають самих переселенців до прийняття рішень: при виконавчих комітетах міських рад створюються ради з питань ВПО - консультативні органи з участю представників переміщених осіб, які дозволяють враховувати їхні потреби при формуванні місцевої політики. Така рада, зокрема, функціонує у Чернівцях при міськвиконкомі (з 2022 р.), подібні дорадчі структури створено у Луцьку, Мукачевому та ряді інших міст. Це підвищує рівень інтеграції ВПО в життя громади та сприяє соціальній згуртованості.

Державна політика та місцеве самоврядування в Україні взаємодоповнюють одне одного у сфері регулювання міграції населення. Держава формує загальну стратегію, законодавчі рамки та гарантії прав мігрантів, реалізує загальнонаціональні програми підтримки, визначає стандарти

соціального захисту. Натомість органи місцевого самоврядування забезпечують практичне втілення цих політик «на місцях», безпосередньо працюючи з мігрантами та переселенцями у громадах. Досвід західного регіону України демонструє, що проактивна позиція місцевої влади (через ухвалення регіональних програм, створення інституцій підтримки, залучення ВПО до управління тощо) значно підвищує ефективність державної міграційної політики. За умов триваючих демографічних втрат внаслідок війни, роль збалансованої міграційної політики лише зростає. Пріоритетами є інтеграція вимушених переселенців у приймаючі громади, повернення якомога більшої частини трудових мігрантів на батьківщину та залучення потенціалу закордонної діаспори для відбудови країни. Досягнення цих цілей можливе лише за умови тісної координації зусиль центральної влади та місцевого самоврядування, розробки дієвих механізмів підтримки на всіх рівнях управління та опори на кращі міжнародні практики міграційного менеджменту.

4.2. Зарубіжний досвід вирішення міграційних проблем

Різні країни виробили власні підходи до міграційних викликів залежно від національних умов. Розглянемо досвід Польщі, Німеччини, Канади та балтійських держав (Литви, Латвії, Естонії) щодо інтеграції мігрантів, повернення емігрантів, залучення робочої сили та освітніх програм.

Польща останніми роками зіткнулася як з відтоком власних громадян до Західної Європи, так і з притоком трудових мігрантів (передусім з України). У відповідь уряд схвалив Стратегію міграційної політики Польщі на 2025-2030 роки, що ставить на перше місце безпекові пріоритети, але передбачає комплексний підхід до управління міграцією. Стратегія окреслює вісім ключових напрямів, серед яких інтеграція іноземців, громадянство і репатріація та співпраця з польською діаспорою [30]. Зокрема, планується посилити інтеграційні заходи - іноземців заохочуватимуть і зобов'язуватимуть опановувати польську мову та норми життя, щоб прискорити їх включення в суспільство. Окремий акцент робиться на поверненні польської діаспори: передбачено спрощення набуття громадянства для осіб польського походження та створення стимулів для репатріації співвітчизників. Польща вже має закон про репатріацію, що полегшує переїзд етнічних поляків з країн колишнього СРСР, а нова стратегія прагне ширше залучити глобальну полонію. Одночасно країна реформує механізми залучення робочої сили: вводиться вибірковий в'їзд трудових мігрантів за принципом відповідності потребам економіки. Планується впровадити бальну систему оцінки кваліфікацій і досвіду претендентів на роботу, пріоритет надаватиметься фахівцям дефіцитних професій (ІТ, інженерія, медицина тощо). Таким чином, Польща поєднує безпековий контроль з інтеграційними програмами та політикою повернення емігрантів [42].

Німеччина є однією з найбільших країн-приймачів мігрантів у Європі і напружувала розгалужену систему інтеграції. Ще з 2005 р. законодавчо запроваджено інтеграційні курси - комбіновані мовно-орієнтаційні програми, що знайомлять новоприбулих з мовою, культурою, правовим ладом країни [15].

Вони стали центральним елементом політики інтеграції та допомогли іммігрантам адаптуватися до повсякденного життя. Як наслідок, рівень залучення мігрантів до економіки є високим - за даними ОЕСР, близько 70% іммігрантів у Німеччині мають роботу, що свідчить про успішність інтеграційних зусиль [41]. Паралельно Німеччина активно реагує на демографічні виклики шляхом залучення кваліфікованої робочої сили з-за кордону. У 2020 р. набув чинності Закон про імміграцію кваліфікованих працівників, а у 2023 р. його суттєво оновлено: запроваджується нова система балів і “картка можливостей” (Chancenkarte), що дозволяє фахівцям з третіх країн приїхати до Німеччини на пошук роботи [49]. Ці зміни спрощують в'їзд для дефіцитних спеціалістів, навіть без попереднього контракту, і розширюють визнання іноземних дипломів. Щодо повернення емігрантів, для самої Німеччини цей аспект не стоїть гостро (країна є радше імміграційною, ніж еміграційною). Історично ФРН реалізовувала програми репатріації етнічних німців (понад 2 млн “пізніх переселенців” зі Східної Європи прибули в 1990-х), їх інтеграція забезпечувалася мовними курсами та соціальною підтримкою. Таким чином, досвід Німеччини демонструє ефективність державних інвестицій в інтеграцію іммігрантів (курси, працевлаштування, освіта) та гнучку міграційну політику, орієнтовану на потреби ринку праці.

Канада традиційно є країною імміграції і розвинула одну з найсистемніших міграційних політик, орієнтованих на довгострокову інтеграцію та розвиток. Ще з 1967 року впроваджено бальну систему відбору іммігрантів, яка ставить критерії освіти, професійних навичок, досвіду та мовних знань на перше місце. Такий підхід дозволив Канаді відбирати економічно доцільних мігрантів і задовольняти потреби ринку праці та демографії - іммігранти стали важливим джерелом поповнення населення на тлі старіння нації та низької народжуваності [48]. Інтеграція новоприбулих в Канаді розглядається як двосторонній процес: держава очікує від мігрантів адаптації, водночас забезпечуючи їм підтримку. Діє всеохоплююча Програма поселення (Settlement Program) під егідою Міністерства імміграції, біженців і громадянства, яка фінансує понад 500 організацій по країні.

Новоприбулим надаються безкоштовні мовні курси (англійської або французької), інформаційні послуги, допомога з працевлаштуванням, адаптацією дітей у школах тощо. Уряд Канади виділяє суттєві ресурси на ці програми, що допомагає іммігрантам долати бар'єри і вийти на рівні можливостей канадців за кілька років [43]. Політика мультикультуралізму, офіційно закріплена з 1970-х, сприяє тому, що іммігранти можуть зберігати свою культурну ідентичність, інтегруючись у спільне громадянське суспільство. Щодо повернення канадських емігрантів, таких спеціальних програм немає через відносно невелику діаспору та постійний притік населення. Проте уряд і посольства підтримують зв'язок з канадцами за кордоном через програми наукової та бізнес-співпраці. Загалом канадський досвід міграційної політики характеризується високим рівнем планування (щорічні імміграційні квоти за категоріями), прозорими критеріями відбору та розгалуженою інфраструктурою інтеграції, що забезпечує успішне залучення іммігрантів в економічне і соціокультурне життя країни.

Країни Балтії після здобуття незалежності зіткнулися з масовою еміграцією значної частки населення до більш заможних країн ЄС. Скорочення чисельності населення і «відтік мізків» спонукали уряди Литви, Латвії та Естонії впровадити комплексні політики для зміцнення зв'язків з діаспорою, стимулювання повернення емігрантів та інтеграції приїжджих.

У Литві у 2011 році прийнято державну програму «Globali Lietuva» («Глобальна Литва»), спрямовану на всебічне залучення литовської діаспори до життя країни [31]. Програма об'єднала зусилля понад 20 державних інституцій у співпраці з громадами за кордоном та охоплює економічні, культурні й освітні ініціативи для підтримки зв'язків з литовцями за межами батьківщини. Уряд постійно оновлює цю стратегію: діє «Global Lithuania 2022-2030», в рамках якої затверджено детальний план дій на 2025-2027 роки. Він передбачає, що 22% заходів будуть присвячені сприянню поверненню діаспори на батьківщину, 33% - залученню діаспори до життя країни (бізнес, інвестиції, волонтерство), а 36% - підтримці національної ідентичності (мовна та культурна освіта молодого

покоління за кордоном) [47]. Зокрема, ставиться мета збільшити кількість дітей діаспори, що навчаються у литовських школах (через фінансову підтримку цих закладів та організацію літніх таборів для молоді діаспори в Литві). Створено онлайн-ресурси для діаспори, проводиться щорічна премія «Global Lithuania Awards» для відзначення успіхів литовців за кордоном [31]. Для повернення емігрантів литовський уряд запустив інформаційну кампанію „Gal į Lietuvą?“ («Можливо, до Литви?»), яка надає детальні консультації про можливості працевлаштування, бізнесу та життя в Литві для співвітчизників за кордоном [36]. Такі кроки дали результат: вперше за десятиліття у 2019-2020 рр. Литва зафіксувала позитивне сальдо міграції за рахунок повернення частини молодих трудових мігрантів.

Латвія інституціоналізувала діаспорну політику, ухваливши Закон «Про діаспору» у 2018 році, який визначив правові основи взаємодії держави з латвійцями за кордоном [40]. Цей закон закріпив цілі збереження національної ідентичності діаспори (підтримка навчання латиської мови, культури за кордоном), залучення діаспори до суспільного і економічного життя та створення сприятливих умов для тих, хто вирішить повернутися. Для реалізації закону створено Раду зі справ діаспори при Сеймі та посаду парламентського секретаря з питань діаспори. Впроваджено конкретні програми реєміграції: у 2018-2023 рр. діяли регіональні координатори з повернення, які надали персональну допомогу тисячам родин у плануванні переїзду на батьківщину (консультації з пошуку роботи, житла, шкіл). За три роки завдяки цій ініціативі близько 2000 осіб повернулися до Латвії [40]. Крім того, уряд заснував фонд підтримки бізнесу для колишніх мігрантів: з 2018 р. виділено 400 тис. євро на гранти (до €8000 кожен) для підприємців з числа репатріантів, аби ті відкривали бізнес на батьківщині. Цей підхід підкреслює націленість на економічну реінтеграцію діаспори. Одночасно Латвія спрощує бюрократичні процедури для діаспори - від визнання дипломів до доступу публічних послуг та участі у виборах за кордоном. Все це покликано зміцнити зв'язок з ~420 тис. латвійців, що проживають за кордоном, і поступово зменшити відтік населення [40].

В Естонії схожа ситуація поєднується зі своїми особливостями. З 1990-х держава здійснювала Програму співвітчизників, спрямовану на підтримку етнічних естонців за кордоном та їх можливе переселення на батьківщину (особливо з росії та країн СНД). Останніми роками акцент змістився на адаптацію нових мігрантів та експатів, які приїжджають працювати в зростаючу ІТ-галузь Естонії. У 2015 р. стартував національний курс «Settle in Estonia» - безкоштовна програма адаптації для всіх новоприбулих іноземців, які отримали дозвіл на проживання. Вона включає модулі: базові знання про країну, робота, підприємництво, сімейне життя, навчання, а також початковий курс естонської мови [44]. Фактично це інтеграційні курси, що фінансуються державою і координуються Фондом інтеграції, і вони покликані полегшити життя іммігранта в Естонії з перших місяців. Паралельно Естонія шукає шляхи компенсувати відтік молоді через залучення іноземних спеціалістів і підприємців. У 2017 р. запущено інноваційну стартап-візу, що спрощує отримання дозволу на проживання для засновників стартапів з-за меж ЄС [34]. Ця програма дозволила сотням підприємців переїхати до Естонії, заснувати компанії і створити нові робочі місця. Також запроваджено цифрову «e-Residency» - хоча вона не дає права на проживання, але приваблює глобальний талант і капітал, популяризуючи Естонію як «цифрову державу». Інтеграція іммігрантів відбувається відносно безпроблемно завдяки невеликій їх кількості та орієнтації уряду на cosmopolitan-стратегію розвитку (англійська мова поширена, бюрократія цифровізована). Проте демографічний виклик (скорочення населення) залишається: тому Естонія, як і сусіди, робить ставку на тісні зв'язки з діаспорою (~200 тис. осіб за кордоном) і створює умови для повернення молоді. Наприклад, через гранти для науковців-естонців, які працюють за кордоном, на відкриття лабораторій удома, програми стажувань для студентів діаспори тощо.

Попри різницю масштабів, розглянуті країни мають спільні риси у політиці: акцент на інтеграції іммігрантів через мову й освіту, активна співпраця з діаспорою, економічні стимули для залучення потрібних кадрів. Водночас є й відмінності: Канада і Німеччина фокусуються на інтеграції значних потоків

мігрантів і притоку робочої сили, тоді як Польща та Балтія більше зосереджені на поверненні власних емігрантів. Для наочності зіставимо основні підходи у вигляді таблиці 4.2, у додатку Б.

Як видно з таблиці, усі країни застосовують комплекс заходів: від освітньо-культурної підтримки мігрантів до економічних стимулів і законодавчих інновацій. Досвід Польщі та Балтії акцентує важливість діаспорної політики для країн-донорів міграції, тоді як досвід Німеччини та Канади - значення планомірної інтеграції в країнах-реципієнтах. Ці напрацювання є корисними орієнтирами для України, яка сьогодні водночас є і країною походження мігрантів, і країною, що приймає сотні тисяч ВПО. Особливо актуальним є врахування цього досвіду для західного регіону України, який традиційно має високий рівень зовнішньої трудової міграції і наразі приймає значну кількість ВПО.

4.3. Пропозиції щодо оптимізації міграційної ситуації у західному регіоні України

Західний регіон України (Галичина, Волинь, Закарпаття та Буковина) сьогодні стоїть перед подвійним завданням: мінімізувати відтік власного населення за кордон і водночас інтегрувати значний притік внутрішніх мігрантів, спричинений війною. Спираючись на проаналізований зарубіжний досвід та враховуючи специфіку регіону, пропонуємо комплекс заходів для оптимізації міграційної ситуації. Основні рекомендації можна згрупувати за кількома напрямками:

- стимулювання економічного розвитку та зайнятості;
- програми повернення трудових мігрантів та діаспори;
- залучення діаспори до розвитку регіону;
- спеціальні освітні та молодіжні програми;
- інтеграція та підтримка внутрішньо переміщених осіб.

Економічні причини залишаються ключовим чинником міграції із західних областей. Тому необхідні структурні реформи, що створять більше робочих місць і підвищать доходи населення на місці. Рекомендується запровадити спеціальні економічні стимули для регіону, наприклад: податкові пільги для малого і середнього бізнесу, що працює у гірських та депресивних районах; державні гранти на розвиток підприємництва молоді та переселенців; спрощення регуляцій для відкриття нових виробництв. Зниження податкового навантаження (принаймні тимчасово, на період відновлення) на нові бізнеси у сфері виробництва і туризму на заході України підвищить інвестиційну привабливість регіону. Очікується, що такі кроки пожвавлять локальну економіку і зменшать мотивацію до трудової еміграції. Залучення інвесторів та створення робочих місць - пріоритет №1: доцільно заснувати індустріальні парки або спеціальні економічні зони (наприклад, «Карпатський регіон») з податковими канікулами для виробників, що працевлаштовують місцевих мешканців та ВПО. В умовах

післявоєнної відбудови західні області можуть стати майданчиком для релокації бізнесу з постраждалих регіонів; держава має сприяти такій релокації фінансово і організаційно. Експерти зазначають, що без суттєвого економічного підйому і росту зарплат зупинити масовий відтік працездатного населення неможливо [28]. Отже, пакет економічних стимулів - необхідна передумова поліпшення міграційної ситуації.

Значна частина працездатного населення західного регіону перебуває за кордоном (понад мільйон українців із Галичини і Закарпаття працюють у країнах ЄС). Для їх повернення потрібна активна державна політика. Пропонується на національному рівні запровадити Програму зворотної міграції - комплекс заходів для заохочення української діаспори та заробітчани повернутися додому. Така програма може включати: фінансові стимули (одноразова допомога на переїзд, пільгові кредити або компенсація відсотків по іпотечі для тих, хто повернувся і купує житло чи відкриває бізнес у своєму місті), сприяння працевлаштуванню (створення бази вакансій в Україні, адресованої до наших мігрантів за кордоном; ярмарки вакансій у країнах проживання діаспори), консультаційний супровід і спрощення бюрократичних процедур (онлайн-портал «Повернись і працюй», який у режимі єдиного вікна надає всю інформацію щодо документів, податків, доступних програм підтримки). Корисним є досвід Литви з кампанією “Gal i Lietuvą?” - Україні варто розробити подібний інформаційний ресурс «Час додому», де потенційний репатріант знайде персоніфіковані поради про можливості в Україні. Також слід розвинути мережу регіональних центрів реінтеграції (на рівні областей або громад) за аналогією до латвійських координаторів з повернення. Такі центри надаватимуть безкоштовні консультації з питань пошуку роботи, освіти дітей, оформлення необхідних документів тощо. Особливу увагу варто звернути на молодь, яка навчалася чи працювала за кордоном: для них доцільно запровадити програму стажування в українських компаніях із гідною оплатою, аби вони могли застосувати набутий досвід на батьківщині. Слід зазначити, що досвід інших країн показує: вирішальним чинником для повернення є не стільки патріотичні заклики, скільки

реальні можливості для самореалізації та рівень життя niss.gov.ua. Тому успіх програм повернення залежатиме від загальної економічної динаміки (див. попередній пункт) та від конкретних гарантій держави для тих, хто ризикне змінити усталене життя за кордоном на перспективу в Україні.

Українська діаспора в світі - понад 20 млн осіб, з них значна частина має походження саме із західноукраїнських земель. Цей потужний ресурс слід інтегрувати у відбудову та модернізацію регіону. Пропонується створити механізми інвестицій та партнерства з діаспорою. Зокрема, можна заснувати Фонд розвитку Західної України (спеціальний фонд, куди залучати кошти як від міжнародних партнерів, так і від заможних вихідців з цього регіону за кордоном). Фонд міг би пропонувати діаспорі різні інструменти інвестування: цільові облігації відбудови (з гарантованою прибутковістю), меценатські проєкти (відновлення шкіл, лікарень - з іменними табличками донорів), співфінансування стартапів. Уряди деяких країн успішно залучають діаспорний капітал через податкові пільги і програми співінвестування - Україні варто перейняти ці практики. Наприклад, можна запровадити пільговий режим оподаткування для діаспорних інвестицій у бізнес на теренах України (звільнення від податку на прибуток на кілька років для підприємств, співвласниками яких є українці з громадянством інших країн). Крім фінансових вливань, діаспора цінна як джерело know-how та міжнародних зв'язків. Пропонується започаткувати програму діаспорних експертів - залучення висококваліфікованих фахівців українського походження з-за кордону до консультативної участі у важливих проєктах регіону. Формат може бути гнучким: короткострокові відрядження в Україну (на літній період, канікули) або дистанційна участь у ролі радників. Наприклад, архітектори і інженери з діаспори могли б консультувати місцеву владу щодо відбудови зруйнованої інфраструктури, IT-фахівці - допомогти з цифровізацією адмінпослуг у громадах, лікарі - проводити майстер-класи для українських колег тощо. Для координації цих ініціатив варто створити при обласних адміністраціях Ради з питань діаспори - консультативні органи, до яких увійдуть представники місцевої влади, бізнесу і авторитетні діячі діаспори. Такі

ради допоможуть генерувати нові спільні проекти, відстежувати проблеми, що виникають у репатріантів, та пропонувати рішення. Нарешті, важливим напрямом є культурна взаємодія з діаспорою: проведення регулярних форумів, фестивалів, днів української діаспори у Львові чи Чернівцях, які збирали б представників українських громад з різних країн і демонстрували їм можливості регіону. Це зміцнить емоційний зв'язок і спонукатиме хоча б частину людей інвестувати час і ресурси у розвиток своєї історичної батьківщини.

Щоб зменшити відтік молоді і кваліфікованих кадрів за кордон, потрібні прицільні освітні заходи. Передусім, варто підвищити конкурентність місцевих університетів та професійних коледжів. У західному регіоні розташовані провідні ЗВО (Львівська політехніка, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича тощо), але багато абітурієнтів воліють навчатися в Польщі чи Чехії. Інтернаціоналізація освіти могла б стати відповіддю: відкриття англomовних програм і філій західноєвропейських вишів у Львові, впровадження програм подвійного диплому спільно з університетами ЄС. Це дозволить українській молоді отримати якісну освіту вдома і знизить стимули виїжджати. Також доцільно розширити державне замовлення на спеціальності, які критично потрібні для регіону (будівельники, екологи, медсестри тощо), забезпечивши випускникам перше робоче місце у місцевих громадах. Окремо слід опікуватися професійною підготовкою ВПО: багато переселенців, що оселилися на заході, потребують перекваліфікації. Наприклад, можна організувати короткострокові курси перепідготовки (курси крою і шиття, ІТ-курси, курси з основ підприємництва) за підтримки державної служби зайнятості та міжнародних донорів, аби ВПО швидше знаходили себе на місцевому ринку праці. Ще один інструмент - дуальна освіта у співпраці з бізнесом: створення навчально-практичних центрів при підприємствах регіону, де молодь та переселенці можуть отримати потрібні навички з гарантією подальшого працевлаштування. Такі моделі успішно діють у Німеччині і могли б бути адаптовані тут. Крім того, слід розвивати державні програми стажувань за кордоном з обов'язковим поверненням: наприклад, відправляти щороку 100 найкращих випускників

західноукраїнських університетів на стажування в ЄС (за державний кошт або гранти), але з умовою, що після року стажування вони повертаються і відпрацьовують певний термін у Україні. Це дозволить отримати міжнародний досвід без втрати кадрів. Молодіжні обміни між містами-побратимами (Львів - Фрайбург, Чернівці - Клагенфурт тощо) також сприятимуть розширенню кругозору молоді, але потрібно створити перспективи застосування цих знань вдома. Загалом, інвестиції в освіту і людський капітал є стратегічними: якісна освіта, доступні можливості самореалізації та кар'єри в рідному краї - найкраща протидія трудовій міграції.

Західні області прийняли надзвичайно велику кількість ВПО під час війни. Станом на травень 2023 року тільки у Львівській області перебувало близько 273 тис. офіційно зареєстрованих переселенців (понад 13% від усіх ВПО в Україні), а загалом у західному регіоні - близько 800 тисяч [4]. Це створило колосальне навантаження на інфраструктуру - житло, школи, лікарні. Для оптимізації ситуації потрібна довгострокова стратегія інтеграції ВПО в місцеві громади. По-перше, необхідно вирішити житлове питання. Першочергові кроки вже робляться: за підтримки міжнародних партнерів у 2022-23 рр. у західних областях зведено сотні модульних будинків та гуртожитків для тимчасового проживання переселенців (тільки на Львівщині облаштовано 56 таких локацій у 2023 році) [25]. Але тимчасове житло не може бути сталим розв'язанням. Рекомендується розробити державну програму будівництва доступного житла для ВПО: наприклад, передати під реконструкцію занедбані комунальні будівлі (санаторії, гуртожитки) з подальшим заселенням туди родин переселенців на пільгових умовах оренди. У співфінансуванні з міжнародними донорами можна зводити нові багатоквартирні будинки соціального призначення. Важливо також запровадити механізми розселення ВПО по різних громадах, аби уникнути надмірної концентрації в обласних центрах - для цього місцевим громадам, що приймають переселенців, варто надавати субвенції на розвиток інфраструктури (щоб стимулювати села і містечка розселяти людей, забезпечивши їм необхідні послуги). По-друге, слід продовжити і розширити програми залучення ВПО до

економіки регіону. Уряд вже впровадив компенсацію роботодавцям за працевлаштування переселенців (покриття частини заробітної плати) та мікрогранти на відкриття власної справи для ВПО. Ці ініціативи потрібно профінансувати на довший термін і популяризувати серед бізнесу. Доцільно підтримувати підприємства, створені самими переселенцями: надати їм податкові канікули, допомогти з орендою приміщень. Таким чином ВПО з обузи перетворюються на рушій розвитку локальної економіки. По-третє, соціальна інтеграція ВПО вимагає уваги до освіти і медицини. Необхідно забезпечити достатню кількість місць у школах і дитсадках для дітей переселенців (шляхом відкриття додаткових класів, найму вчителів на ставки, фінансування гуртків з інтеграції). У громадах з великим населенням ВПО варто запровадити посади радників з питань ВПО при міських радах, які координуватимуть вирішення повсякденних проблем (соціальна допомога, психологічна підтримка, конфлікти з місцевими тощо). Одночасно слід проводити роботу і з приймаючим населенням: інформаційні кампанії, які наголошують на позитивному внеску переселенців у громаду, заходи з міжкультурної комунікації (наприклад, ярмарки кухні та традицій різних регіонів України, щоб зблизити місцевих і новоприбулих). За висновками експертів, добре спланована інтеграційна політика запобігає конфліктам та маргіналізації [28], тому інвестиції в неї окупляться зміцненням суспільної єдності. Загалом стратегія роботи з ВПО на заході країни має перейти від режиму надзвичайного реагування (*ex post*) до планового підходу (*ex ante*): інтеграція переселенців як нових постійних мешканців регіону, з усіма правами і можливостями, не лише гуманітарна допомога. Це і збільшить населення регіону, і частково компенсує втрати від зовнішньої міграції.

Запропонований комплекс заходів - від економічних реформ до соціальних ініціатив - покликаний створити у західному регіоні умови, за яких люди менше виїжджатимуть і охочіше повертатимуться. Ефективна реалізація цих пропозицій сприятиме закріпленню людського потенціалу на місцях, що є критично важливим для відродження України. В міру того як країна рухається

до післявоєнного відновлення, західноукраїнський регіон може стати «демографічним донором» відбудови - за умови, що вдасться оптимізувати міграційну ситуацію і перетворити нинішні виклики (масова міграція, переміщення осіб) на можливості для розвитку. Формування в регіоні привабливого середовища - з робочими місцями, якісними послугами, відкритим суспільством - дозволить зберегти трудовий і інтелектуальний капітал України, залучивши до цього процесу як власних громадян, так і світове українство. Таким чином, реалізація окреслених пропозицій закладе основу для стабільної демографічної ситуації та сталого розвитку західного регіону в довгостроковій перспективі.

Висновки до розділу 4

У ході дослідження ми проаналізували основні засади регулювання міграційних процесів в Україні, зосередивши увагу на західному регіоні як прикладі подвійного виклику: масового виїзду трудових мігрантів і масштабного прийому внутрішньо переміщених осіб. Ми виявили, що державна політика у сфері міграції має чітку правову основу та базується на розгалуженій системі нормативно-правових актів, які охоплюють зовнішню трудову міграцію, внутрішнє переміщення, імміграцію та інтеграцію. Ми переконалися, що органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у практичному втіленні державної політики, особливо в кризові періоди, як-от після початку повномасштабної війни 2022 року. Саме громади першими зустріли хвилю переселенців, організували гуманітарні штаби, налагодили допомогу та створили центри інтеграції.

Ми також дослідили міжнародний досвід (Польщі, Німеччини, Канади, країн Балтії) і виявили ефективні підходи, які можуть бути адаптовані в українських реаліях. Увага до повернення діаспори, запуск програм реєміграції, інвестування в інтеграційні курси та дуальні моделі освіти, цифрові послуги й підтримка стартапів — усе це є прикладами стратегічного і далекоглядного

мислення, якого сьогодні потребує й Україна.

Ми проаналізували, що для західного регіону ключовим є створення умов, які зменшать мотивацію до виїзду та водночас сприятимуть інтеграції ВПО. Ми запропонували комплекс заходів, які мають потенціал змінити ситуацію на краще. Зокрема, ми обґрунтували необхідність економічних стимулів — податкових пільг для бізнесу в депресивних районах, грантів для підприємців з числа переселенців, запуску індустріальних парків і підтримки релокації підприємств. Ми переконані, що без потужного економічного імпульсу зупинити відтік робочої сили неможливо.

Окрему увагу ми приділили стратегії повернення трудових мігрантів: запропонували впровадження загальнонаціональної програми реєміграції з фінансовими стимулами, онлайн-сервісами, персоніфікованою підтримкою та розвитком регіональних центрів реінтеграції. Ми показали, що реальний результат дають не заклики, а створення конкурентних умов для самореалізації вдома.

Водночас ми підкреслили необхідність активної роботи з діаспорою. Ми запропонували створення Фонду розвитку Західної України, впровадження пільгових інвестиційних механізмів, залучення експертів-українців із-за кордону до консультування та спільної реалізації проєктів. Ми також окреслили ідеї щодо підтримки культурного діалогу через фестивалі, форуми, інші формати взаємодії. Ми переконані, що українська діаспора — це не лише фінансовий ресурс, а й колосальний потенціал зв'язків, ідей, знань.

Окремий акцент зроблено на молоді та освіті. Ми запропонували підвищити конкурентність місцевих університетів, розширити програми з подвійними дипломами, впровадити дуальну освіту, стажування з поверненням, а також перекваліфікацію для ВПО. Ми виявили, що саме інвестиції в людський капітал — це довгострокова відповідь на виклики зовнішньої міграції.

Ми також розробили чіткі пропозиції щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Серед них — державна програма будівництва соціального житла, фінансування мікропідприємництва серед ВПО, розширення шкільної

мережі, впровадження посад радників з питань ВПО, проведення міжкультурних заходів. Ми впевнені, що добре продумана інтеграційна політика перетворить переселенців на активний ресурс для приймаючих громад, сприяє соціальній згуртованості та компенсує демографічні втрати регіону.

Таким чином, ми дійшли висновку, що оптимізація міграційної ситуації у західному регіоні України можлива лише через поєднання державної стратегії, місцевих ініціатив, міжнародного досвіду та мобілізації ресурсів діаспори. Ми дослідили, що це не лише питання демографії — це виклик, який безпосередньо пов'язаний із безпекою, економічним відновленням, національною єдністю. Вчасне втілення запропонованих нами рішень дозволить перетворити міграційну кризу на шанс для сталого розвитку регіону і країни загалом.

ВИСНОВКИ

Західний регіон України протягом історії пройшов через різні фази міграцій: від масового виходу населення за океан у пошуках кращої долі - до вимушених переміщень та депортацій, а нині - до ролі як найбільшого “експортера” трудових мігрантів і одночасно притулку для внутрішньо переміщених осіб. Географія міграцій постійно трансформується під впливом економічних, демографічних і політичних факторів. Сучасні виклики, зокрема війна, докорінно змінюють міграційний ландшафт країни: Західна Україна опинилася в центрі цих змін, продемонструвавши здатність прийняти величезну кількість співвітчизників і водночас продовжуючи відправляти своїх мешканців на заробітки за кордон. Глибокий аналіз статистики та тенденцій показує, що міграція стала невід’ємною частиною життя західноукраїнських громад, впливаючи на їхній розвиток, структуру населення та соціально-економічні перспективи. Це явище водночас несе і ризики (відтік працездатних, навантаження на інфраструктуру) і можливості (грошові перекази, нові навички, культурний обмін). В умовах післявоєнного відновлення країни саме збалансована міграційна політика, підтримка переселенців та створення умов для повернення емігрантів можуть стати запорукою сталого розвитку Західної України в майбутньому.

У результаті виконання кваліфікаційної роботи ми комплексно дослідили міграційні процеси у західному регіоні України — від теоретичного осмислення до аналізу сучасних викликів і розробки конкретних рішень. Ми виявили, що міграція є складним багаторівневим явищем, яке охоплює соціальні, економічні, політичні, демографічні та історичні виміри. Ми узагальнили наукові підходи до класифікації міграцій та охарактеризували ключові фактори, які зумовлюють переміщення населення. Особливу увагу було приділено регіональній специфіці: на відміну від інших частин України, західний регіон протягом століть залишався донором людського капіталу — і в часи масової еміграції за океан, і в

радянський період, і після здобуття незалежності.

Ми проаналізували, як історичні трансформації — депортації, радянські обмеження, відновлення зовнішньої трудової міграції після 1991 року — сформували сучасну міграційну ситуацію. Визначили, що економічна вразливість регіону, відносно слабка індустріальна база та низька платоспроможність на місцях досі залишаються основними причинами виїзду населення за кордон. Ми також дослідили нові виклики — передусім, хвилю внутрішньої міграції, пов'язану з війною, коли західний регіон перетворився з донора населення на ключового реципієнта внутрішньо переміщених осіб. Виявили, що саме ця зміна ролі регіону створила серйозне навантаження на інфраструктуру, але водночас відкрила можливості для соціального зростання, розширення ринку праці та активізації місцевих громад.

Окремо ми розглянули роль державної політики та місцевого самоврядування, довівши, що ефективне врегулювання міграційних процесів потребує чіткої координації між центром і регіонами. Вивчивши міжнародний досвід Польщі, Німеччини, Канади та країн Балтії, ми дійшли висновку, що довгострокова міграційна політика, орієнтована на інтеграцію, підтримку діаспори, повернення кадрів та розвиток людського капіталу, є найефективнішою. Відтак ми сформулювали власні рекомендації щодо оптимізації міграційної ситуації в західному регіоні України, які охоплюють п'ять напрямів: економічне пожвавлення, повернення трудових мігрантів, залучення діаспори, реформи освіти та інтеграція ВПО. Ми обґрунтували, що саме поєднання економічних стимулів, культурної ідентичності, сучасної освіти та активної участі громадянського суспільства дозволить зменшити відтік населення та забезпечити його повернення. Зокрема, ми запропонували створення індустріальних парків, мережі центрів реінтеграції, програм стажування для молоді, податкові пільги для бізнесу переселенців, платформу «Час додому» для репатріації, а також системні заходи для розселення та соціальної адаптації ВПО.

У підсумку, ми довели, що демографічні втрати західного регіону України

не є фатальними — за умови впровадження стратегічної політики, сучасного регіонального планування та опори на міжнародні практики, міграційні виклики можуть стати ресурсом розвитку. Західний регіон здатен перетворитися з «транзитної території» у простір стабільного зростання, де поєднується повага до ідентичності, економічна життєздатність та відкритість до змін. Формування сприятливого середовища для молоді, родин та бізнесу стане запорукою збереження людського капіталу, національної єдності та майбутнього відновлення України в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анастасія Тулік. Модульні будинки, прихистки та житло у школах. Скільки місць у Чернівцях та області облаштували для переселенців. *Суспільне Чернівці*. URL: <https://suspilne.media/chernivtsi/471455-modulni-budinki-prihistki-ta-zitlo-u-skolah-skilki-misc-u-cernivcah-ta-oblasti-oblastuvali-dla-pereselenciv/#:~:text=Житло%20та%20місця%20для%20переселенців,Суспільне%20розповідає>, (дата звернення: 15.05.2025).
2. Всеукраїнська Асоціація Органів Місцевого Самоврядування. Органи місцевого самоврядування відіграють одну з ключових ролей у захисті прав ВПО. *УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ РАЙОННИХ ТА ОБЛАСНИХ РАД*. URL: <https://www.uaror.org.ua/органи-місцевого-самоврядування-від/#:~:text=Представники%20Асоціації%20запевнили,%20що%20органи,участ%20у%20вирішенні%20проблем%20переселенців> (дата звернення: 15.05.2025).
3. Географічні карти та картографічний метод дослідження : навч. посіб. Київ : Вид-во КНУ, 2017. Т. 2. 150 с.
4. ГО «Європейський діалог». Аналітичний звіт щодо ВПО у Львівській області, зокрема, їхнього соціально-економічного становища. 42 с. URL: <https://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2023/11/2.-AZ-VPO2.pdf#:~:text=погляди%20Європейського%20Союзу> (дата звернення: 07.05.2025).
5. Грищенко Н. І., Лясота Л. І. Теорії міграції населення та їх значення для вивчення міграційних настроїв у ХХІ ст. *Вісник НТУУ "КПІ" політологія. соціологія. право*. 2021. № 2(50). URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.2\(50\).242318](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.2(50).242318) (дата звернення: 08.01.2025).
6. Державна служба статистики України. Робоча сила України / ред. Алла СОЛОП. Київ : Держ. служба статистики України, 2022. 216 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf (дата звернення: 04.04.2025).
7. Западнюк С. Міграції населення України: передумови, динаміка та

наслідки розвитку : Підручник. Київ : НАН України, 2011. 24 с.

8. Звірід Н.В. Адаптація статистичних методів до об'єкту дослідження «Міграція робочої сили». *Збірник наукових праць ПВНЗ “Буковинський університет”*. Економічні науки. 2016. № XXI. С. 16–24.

9. Марцін Колодзейчик. Куди їдуть працювати українці: порівнюємо Польщу та Чехію. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/project/2021/workineu/article3.html> (дата звернення: 01.04.2025).

10. Міжнародна організація з міграції (МОМ) Представництво в Україні. Міграція в Україні факти і цифри. *Wayback Machine*. URL: https://web.archive.org/web/20161130131129/http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf (дата звернення: 25.03.2025).

11. Новіченко А. В. Основні підходи до розуміння поняття «міграція». *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. 2019. URL: [https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/74.pdf#:~:text=особистого%20характеру%20,3\].%20А.%20Хомра%20під](https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/74.pdf#:~:text=особистого%20характеру%20,3].%20А.%20Хомра%20під) (дата звернення: 01.02.2025).

12. Оксана Яковець. Труднощі переселенців Львівщини: як їх долають у регіоні, де кількість ВПО – одна з найбільших. *Єднання заради дії*. URL: <https://yednanniazaradydii.org.ua/publications/trudnoshchi-pereselentsiv-lvivshchyny-ia-ikh-dolaiut-u-rehioni-de-kilkist-vpo-odna-z-naybilshykh/#:~:text=Це%20складна%20проблема%20для%20Львівщини,стали%20на%20облік,%20щоб%20працевлаштуватися> (дата звернення: 17.04.2025).

13. Олена Блинова, Микола Слюсаревський. Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники та закономірності. *Світогляд*. 2015. № 5 (55). С. 41.

14. Ольга Алтуніна. Як громадам потрібно залучати ВПО до життя своїх міст, шляхи реінтеграції ВПО? - *Kyiv Dialogue ukrainisch*. *Kyiv Dialogue ukrainisch*. URL: <https://www.kyiv-dialogue.org/uk/novini/newsreader/yak->

[gromadam-potribno-zalucati-vpo-do-zitta-svoih-mist-slahi-reintegracii-vpo.html#:~:text=Повномасштабна%20війна%20Росії%20проти%20України,далі%20-%20ВПО](#) (дата звернення: 29.04.2025).

15. Подайте заявку на інтеграційний курс у міграційній службі - ваші вимоги та переваги. [migrando.de](#). [migrando.de](#). URL: <https://migrando.de/uk/blog/recht/integrationskurs-beim-bamf/#:~:text=Що%20таке%20інтеграційний%20курс?> (дата звернення: 07.05.2025).

16. Понзель Марина Геннадіївна. "Останній вимкне світло": Якими є реальні масштаби трудової міграції з України до ЄС - Юридичні новини. *Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань №1 в Україні!*. URL: https://protocol.ua/ua/ostanniy_vimkne_svitlo_yakimi_e_realni_masshtabi_trudovoi_migratsii_z_ukraini_do_es/#:~:text=69,населення%20країни (дата звернення: 26.03.2025).

17. Посібник З. Освіти В. Обл. Прав Людини За Учасі Молоді. Міграція та мігранти. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration#:~:text=Міграція%20-%20це%20процес%20переміщення,для%20позначення,%20залежно> (дата звернення: 16.01.2025).

18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав трудових мігрантів та боротьби з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном : Закон України від 20.03.2023 № 2982-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-20#Text> (дата звернення: 23.04.2025).

19. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 25.04.2025).

20. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI : станом на 2 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067->

[17#Text](#) (дата звернення: 23.04.2025).

21. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII : станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text> (дата звернення: 16.04.2025).

22. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р : станом на 19 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

23. Свобода Р. Мінсоцполітики: понад 3 млн українців працює за кордоном на постійній основі. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-trudovi-mihranty-z-ukrainy/30087119.html> (дата звернення: 29.03.2025).

24. Скільки в Україні ВПО і де найбільше ВПО: статистика за областями - Газета "Вперед" Бахмут. *Вперед*. URL: <https://bahmut1571.com.ua/news/skilky-v-ukrayini-vpo-i-de-najbilshe-vpo-statystyka-za-oblastyamy/#:~:text=,Сумська%20-%2093%20140> (дата звернення: 11.04.2025).

25. Скільки переселенців проживає на Львівщині та що зробили для них в 2023 році. *Verifying if your connection is secure...* URL: https://tvoemisto.tv/news/skilky_pereselentsiv_prozhyvaie_na_lvivshchyni_ta_shcho_zrobyly_dlya_nyh_v_2023_rotsi_159543.html#:~:text=Зокрема,%20Она%20Львівщині%20облаштували%2056,області%20€%20430%20вільних%20місць (дата звернення: 08.05.2025).

26. Скільки українців виїхало на заробітки за кордон за останні чотири роки. *Слово i Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/01/11/infografika/suspilstvo/skilky-ukrayincziv-vyyixalo-zarobitky-kordon-ostanni-chotyry-roky> (дата звернення: 27.03.2025).

27. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. *Слово i Діло*.

URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення: 31.03.2025).

28. Трудові мігранти можуть врятувати економіку України. Що для цього потрібно?. Блог Sun One. *SUN ONE HR-аутсорсинг компанія*. URL: <https://sunone.com.ua/articles-uk/trudovi-migranti-mozhut-vryatuvati-ekonomiku-ukraini-shho-dlya-cogo-potribno/#:~:text=Після%20закінчення%20війни%20Україна%20зіткнеться,обговорюються%20експертами%20та%20дослідницькими%20центрами> (дата звернення: 10.05.2025).

29. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Аналіз виконання Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Уповноваж. Верхов. Ради України з прав людини, 2024. 32 с.

30. "Odzyskać kontrolę. Zapewnić bezpieczeństwo" - strategia migracyjna na lata 2025 – 2030. Wydział Spraw Cudzoziemców. *Wydział Spraw Cudzoziemców. Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu*. URL: <https://migrant.poznan.uw.gov.pl/pl/komunikaty/odzyskac-kontrolę-zapewnić-bezpieczeństwo-strategia-migracyjna-na-lata-2025-2030#:~:text=Priorytetem%20w%20kwestii%20migracji%20będzie,obszary%20interwencji%20państwa%20w%20kwestii migracji> (дата звернення: 08.05.2025).

31. Agathe Andrianarisoa of Anjara Research and Consulting. Lithuania. Capacity Development Lab, 2023. 6 с. URL: https://diasporafordevelopment.eu/wp-content/uploads/2023/11/Peer-Profile_Lithuania-v.9.pdf#:~:text=diaspora%20have%20been%20anchored%20by,diaspora%20engagement%20by%20promoting%20economic (дата звернення: 12.05.2025).

32. Czapliński P., Dzhaman V. Features of contemporary migration of the population of Ukraine: dynamics, directions, scale, problems. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2023. Vol. 13, no. 3. P. 22–33. URL: <https://doi.org/10.26881/jpgs.2023.3.03> (date of access: 01.04.2025).

33. Dzhaman V. O., Dzhaman Y. V. Geography of migrations in population

of Ukraine: consequences of russian aggression. Ukrainian geographical journal. 2024. Vol. 2024, no. 1. P. 40–48. URL: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.040> (date of access: 11.03.2025).

34. Estonia welcomes foreign startups and new recruits – Estonia. *estonia.ee*. URL: <https://estonia.ee/estonia-welcomes-foreign-startups-and-startup-employees/#:~:text=New%20startup%20visas%20and%20permits,people%20from%20outside%20the%20EU> (date of access: 09.05.2025).

35. Exchanging Peoples: the Fate of the Polish and Ukrainian Minorities in the New Polish-Soviet Border Regions (1944-46). *Lvivcenter*. URL: <https://www.lvivcenter.org/en/discussions/exchanging-peoples-the-fate-of-the-polish-and-ukrainian-minorities-in-the-new-polish-soviet-border-regions-1944-46/#:~:text=borders%20into%20line%20with%20the,How%20did%20these%20population> (date of access: 16.04.2025).

36. Giulia Mori Júlia Puigdomènech Vidal Melissa Siegel Maastricht University & UNU-MERIT. Залучення діаспори. Практичні кейси та передова практика для України. Vienna : International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), 2025. 55 с. URL: <https://www.icmpd.org/file/download/64339/file/Diaspora%20Engagement%20Report%20Case%20Studies%20and%20Best%20Practices%20for%20Ukraine..pdf#:~:text=перекладається%20як%20“Можливо,%20до%20Литви?”,,вичерпну%20інформацію%20про%20можливості%20працевлаштування> (дата звернення: 02.05.2025).

37. Global Data Institute. Displacement Tracking Matrix. *IOM*. URL: <https://dtm.iom.int/about/infosheets> (date of access: 02.04.2025).

38. International Organization for Migration (IOM). Ukraine – Area Baseline Assessment (Raion level) – Round 21. Switzerland : Global Data Institute, 2021. URL: <https://dtm.iom.int/datasets/ukraine-area-baseline-assessment-raion-level-round-21> (дата звернення: 04.04.2025).

39. Internet Encyclopedia of Ukraine. Emigration. Стаття про еміграцію українців (дані про масштаб переселень кін. XIX – поч. XX ст.). *Encyclopedia of*

Ukraine.

URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\E\M\Emigration.htm#:~:text=Transoceanic%20emigration%20before%201914,and%20the%20%2061%20Austro> (дата звернення: 19.03.2025).

40. Latvia external relations briefing: Topicalities of Latvian Diaspora and Remigration Policy – China-CEE Institute. *China-CEE Institute – institute research nonprofit organization china europe thinktank society politics relations knowledge science workingpaper*. URL: <https://china-cee.eu/2025/01/17/latvia-external-relations-briefing-topicalities-of-latvian-diaspora-and-remigration-policy/#:~:text=The%20primary%20goal%20of%20the,to%20Latvia%20through%20targeted%20policies> (дата звернення: 06.05.2025).

41. Mellersh N. Germany's migration policy: Balancing labor needs and deportation. *InfoMigrants*.

URL: <https://www.infomigrants.net/en/post/60287/germanys-migration-policy-balancing-labor-needs-and-deportation#:~:text=deportation%20www,Germany> (дата звернення: 14.05.2025).

42. Poland's New Migration Strategy 2025–2030 - Nestlers Group. *Nestlers Group*. URL: <https://nestlersgroup.com/poland-new-migration-strategy-2025-2030/#:~:text=2> (дата звернення: 07.05.2025).

43. Rohovenko O. Theories of migration: social and labor aspect. “*International humanitarian university herald. jurisprudence*”. 2021. Vol. 1, no. 54. P. 102–107. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.1.24> (date of access: 07.03.2025).

44. Settle in Estonia programme. *Study in Estonia*. URL: <https://www.studyinestonia.ee/living/settle-estonia-programme#:~:text=Settle%20in%20Estonia%20provides%20a,at%20A1%20and%20A2%20level> (дата звернення: 06.05.2025).

45. Settlement Program - Canada.ca. *Canada.ca*. URL: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/transparency/program-terms-conditions/settlement.html> (дата

звернення: 13.05.2025).

46. UNHCR. Ukraine Global Appeal 2025 situation overview. UNHCR. 3 p. URL: <https://reporting.unhcr.org/operational/situations/ukraine-situation#:~:text=attacks%20target%20civilian%20infrastructure%20across,state%20of%20energy%20infrastructure%20across> (date of access: 10.04.2025).

47. Vilmantas VenckÅ«nas, BNS. Lithuanian govt approves â diaspora planâ: focus on education and national security. *lrt.lt*. URL: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2401503/lithuanian-govt-approves-diaspora-plan-focus-on-education-and-national-security?srsltid=AfmBOooL2CoeAzd-AqdzFv7bpv4sGA1OXOAJQKwQIITGBP9HUeoFaUrE#:~:text=at%20the%20cabinet%20meeting%20on,Wednesday> (дата звернення: 06.05.2025).

48. What Is Canada's Immigration Policy?. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-canadas-immigration-policy#:~:text=Legislation%20in%20the%201960s%20and,meeting%20the%20country's%20cultural,%20economic> (дата звернення: 15.05.2025).

49. Working in Germany: Reform of the Skilled Immigration Act (Weiterentwicklung der Fachkräfteeinwanderung). *Deutsche Botschaft Valletta - Auswärtiges Amt*. URL: <https://valletta.diplo.de/mt-en/service/05-visaeinreise/2613394-2613394#:~:text=New%20rules%20for%20skilled%20workers,at%20the%20end%20of%202023> (дата звернення: 15.05.2025).

50. Zasenکو O. E., Hajda L. A. Ukraine - Soviet Union, Postwar, Independence. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/place/Ukraine/Soviet-Ukraine-in-the-postwar-period> (date of access: 23.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Приклади регіональних програм підтримки ВПО в західних областях
України (станом на 2023 р.)

Таблиця 4.1.

Область	Назва програми (термін дії)	Рішення про затвердження (дата, №)	Обсяг фінансування, млн грн
Львівська	Комплексна програма підтримки ВПО на період дії воєнного стану в Україні	11.04.2022 № 4-05/2-22ВА	2,0
Волинська	Комплексна регіональна програма підтримки ВПО у Волинській області на 2024-2026 рр.	04.10.2023 № 362	2348,0
Закарпатська	Комплексна програма підтримки внутрішньо переміщених осіб у Закарпатській області на 2023-2025 рр.	04.09.2023 № 785	25,2
Рівненська	Обласна програма підтримки ВПО на 2023-2025 рр.	12.08.2022 № 527	63,5
Тернопільська	Комплексна регіональна програма підтримки ВПО на 2023-2025 рр.	02.06.2023 № 664	155,0
Чернівецька	Регіональна програма підтримки ВПО з обласного бюджету на 2022 р.	17.05.2022 № 79-7/22	33,2
<i>Примітка:</i> Івано-Франківська область - станом на кінець 2023 р. окремої програми не затверджено.			

Додаток Б

Основні підходи до міграційної політики в різних країнах

Таблиця 4.2

Країна	Інтеграція мігрантів	Повернення емігрантів (діаспори)	Залучення робочої сили	Освітні та культурні програми
1	2	3	4	5
Польща	Розроблено центри інтеграції іноземців; обов'язкове опанування польської мови та норм для довгострокових іммігрантів; курси адаптації для біженців.	Діє Закон про репатріацію (спрощений переїзд осіб польського походження); нова стратегія 2025-2030 передбачає фінансові стимули для повернення Polish diaspora.	Вибіркова імміграція: пріоритет фахівцям, потрібним економіці; з 2024 р. вводиться бальна система і «visa» для дефіцитних спеціалістів.	Підтримка польських шкіл за кордоном; культурні програми для діаспори; стипендії для студентів з діаспори у польських вишах.
Німеччина	Обов'язкові інтеграційні курси (600 год мови + орієнтація) для новоприбулих; численні мовні програми, курси інтеграції для дітей і дорослих; програми інтеграції на ринку праці (наставництво, перекваліфікація).	Спеціальних програм мало (через незначний відтік); історично - програми переселення етнічних німців (надання житла, курсів); збереження зв'язку з німецькими громадами за кордоном через Goethe-Institut тощо.	Політика «керованої імміграції»: <i>Blue Card</i> для висококваліфікованих; <i>Fachkräfteeinwanderungsgesetz</i> (2020, 2023) спрощує працевлаштування іноземців із профосвітою; у 2024 р. запроваджується «Chancenkarte» - віза на пошук роботи без контракту.	Двомовна підтримка дітей мігрантів у школах; безкоштовні курси для біженців; програма Erasmus+ для залучення іноземних студентів; фінансування культурних проектів етнічних меншин (наприклад, будинки зустрічей).

Продовження додатку Б

Продовження таблиці 4.2

1	2	3	4	5
Канада	Система поселення іммігрантів: уряд фінансує NGOs для надання послуг (LINC - безкоштовні мовні курси, програми менторства, адаптаційні курси про життя в Канаді); політика мультикультуралізму - повага до культур іммігрантів при їх громадянській інтеграції.	Існують програми заохочення повернення канадських науковців («brain gain» через гранти); загальною ставкою на утримання власних талантів умовами всередині країни; через низький відтік діаспори політика обмежується підтримкою культурних зв'язків (конгреси, фестивалі).	Бальна система відбору іммігрантів (Express Entry): відбір молодих кваліфікованих кадрів; щорічний план імміграції (~60% економічні мігранти); програми провінцій (PNP) для цільового залучення у певні регіони; спрощена імміграція для випускників канадських вишів.	Програми для дітей іммігрантів (Language Instruction for Newcomers); федеральні гранти на дослідження для залучення студентів-іноземців; програми обміну молоддю (International Experience Canada); підтримка канадських культурних центрів за кордоном.

Продовження додатку Б

Продовження таблиці 4.2

1	2	3	4	5
Литва	Невелика кількість іммігрантів інтегрується через місцеві самоврядування; є адаптаційні курси для біженців; зусилля з інтеграції зосереджені на поверненнях з діаспори (мовні курси, допомога з бюрократією по поверненні).	Державна програма «Global Lithuania»: інформаційний портал для діаспори, консультанти з повернення; разові виплати повертеним на переїзд; податкові пільги для фахівців, що повертаються в дефіцитні сектори; щорічна премія для успішних діаспорян, промоція історій успіху повернення.	Запроваджено <i>карти литовця</i> для осіб литовського походження (спрощений в'їзд і працевлаштування); активний рекрутинг ІТ-фахівців серед діаспори; співпраця з інвесторами-литовцями за кордоном (форум “Litvak World”).	Програма підтримки суботніх шкіл литовської мови за кордоном; літні табори в Литві для дітей діаспори; стипендії для молоді діаспори на навчання в литовських університетах; культурні центри діаспори при посольствах.

Продовження додатку Б

Продовження таблиці 4.2

1	2	3	4	5
Латвія	Інтеграція іммігрантів незначна (країна однорідна); інтеграція внутрішня зосереджена на російськомовній меншині (курси латиської мови, програми натуралізації з 1990-х); нині також програми інтеграції ВПО з України (мовна підтримка, культурні заходи).	Закон «Про діаспору» (2018) - комплекс заходів з підтримки латвійців за кордоном і при поверненні; діють 5 регіональних центрів реєміграції (координатори допомагають з роботою, житлом); грантова програма для бізнесу поверненців (€2000-8000 на стартап); пільгові кредити на житло для молодих сімей, що повертаються.	Програма «Повернись в Латвію» - промоція працевлаштування в латвійських регіонах для своїх мігрантів; спрощені процедури найму іноземних спеціалістів у ІТ та медицині; квоти на трудових мігрантів відсутні, але уряд точково залучає фахівців через ЄС Blue Card та договори з В'єтнамом, Узбекистаном для робітничих кадрів.	Фінансування 100+ латиських недільних шкіл за кордоном; онлайн-платформа для дистанційного вивчення латиської; молодіжні з'їзди «3×3» і «2×2» для діаспори; підтримка культурних товариств (хори, танцювальні колективи діаспори) з фонду культури.

Продовження додатку Б

Продовження таблиці 4.2

1	2	3	4	5
Естонія	Функціонує <i>Програма адаптації</i> « <i>Settle in Estonia</i> »: безкоштовні курси базової естонської мови, інформація про життя (пропонуються всім іноземцям з дозволом на проживання); Integration Foundation підтримує проекти міжкультурної комунікації; інтеграція російськомовної меншини через двомовні школи і вимогу знання мови для громадянства.	Державна програма «Compatriots Programme» - підтримка естонських громад за кордоном і сприяння їх репатріації; разові допомоги на переселення етнічним естонцям із РФ/СНД; підтримка громад діаспори (культурні заходи, поставка підручників); ініціатива «Talents Back Home» - платформа вакансій для естонців за кордоном.	Політика «e-Residency» залучає підприємців у віртуальний простір Естонії; <i>Startup Visa</i> (з 2017) полегшує переїзд стартаперів з-за меж ЄС - понад 2500 заявок за перші 2 роки; квоти на трудову міграцію гнучкі, не застосовуються до IT-фахівців; уряд розробляє стратегію імміграції робочої сили до 2035 р. з фокусом на висококваліфікованих кадрах.	Навчальні проекти для діаспори (програма «Діти естонської діаспори» - літні школи в Естонії); стипендії на навчання для етнічних естонців із інших країн; культурні центри «Кестони» діють у США, Швеції тощо; держава фінансує видавництва для діаспори, які зберігають мову (газети, онлайн-портали).

Джерело: складено автором на основі урядових та аналітичних даних [30-33, 38-40, 42-43, 45-47]